KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVII-ik évf. November—December. 1892. 6-ik füzet.

A BIBLIA ÉS AZ ISKOLA.

Sajátszerű tünemény iskolázásunkban, hogy ma, midőn sietve sietünk az egyes tantárgyak tanítási módszereit javítni, s a gyermeki elme felfogásához mind közelebb vinni: ebből a mozgalomból a bibliai oktatás — mondhatni — egészen kimaradt. Az elemi- és középiskolák tantervében ott szerénykedik ugyan egy-két órán, de hogy azt ki, minő módszerrel és minő könyv vagy könyvek felhasználásával tanítja: arról nem szól az írás. Olybá vesszük a dolgot, mintha a gyermek és ifjú természete nem lenne a legérzékenyebb a valláserkölcsi igazságok felfogására; mintha a vallás és tiszta erkölcs nem lenne többé az állam, a társadalom egyik erős támasza; s mintha az iskola nem lenne a legalkalmasabb hely a felebaráti s általában az emberszeretet éreztetésére, s ezzel a társadalmi és nemzeti együvé tartozás érzetének alapvetésére.

Őseink ebben a tekintetben sokkal helyesebb úton jártak, mint mí. A reformátiónak hazánkban történt elterjedése és a magyar Biblia megjelenése után a Szentírás lett a templom, háztáj és az iskola fő olvasókönyve, a béke, vigasztalás s a tettre serkentés első rendű eszköze. Papjaink a Jézus evangéliumát nemcsak hirdették, hanem át is érezték és — kivált az üldözések korában — az életbe is átvitték a cura pastoralis útján; aztán fejedelmeink és fejedelemaszszonyaink és főuraink közt is nem egy volt, ki üres óráiban a Bibliát olvasta — — nem egyszer, hanem tízszer is. Míg a vallásos érzelem élénk volt, az iskolának is igen nagy volt a gondja a vallás oktatásra. A XVII. száz nagy magyar paedagogusa, Apáczai Csere János azt kivánja, hogy ha a gyermekek az „anyanyelvi iskolában“ (ma *községi iskolának* mondanók) „megtanultak jól magyarul olvasni és írni, naponként olvassanak a szentírásból vagy az ó-testamentomból egy szép históriát és azt írják is le“. Az iskola ilyetén oktatásának természetes következménye az volt, hogy a Biblia hazánkban a protestáns nép igazi olvasókönyve, a nép erkölcsi és vallásos nézeteinek sinormértéke, a világról, az emberről, a tudományról és művészetről való ismeretének codexe volt. Úr és szolga, gazdag és

szegény nemcsak olvasta a szent könyvet, hanem át is érezte, át is élte . . .

Még a 60-as években is sok eset volt rá, hogy a falusi prot. ember, mikor iskolába adta gyermekét, a Bibliát adta kezébe, családjának ezt a lelki orvosságos könyvét és encyclopaediáját. Ám azóta nagyon megváltoztak az idők: elemi iskoláink *egy* könyves intézetekből *sok* könyvesekké váltak, s a sok közepes vagy selejtes új olvasókönyv kiszorította a régit, a legjobbak egyikét, mondhatnám: *a legjobbat*, mert a gyermek és ifjú mindíg talál benne egy emberi hangot, mely az övére felel, és egy isteni kezet, mely vele kezet szorít.

Ám a Bibliát, ezt a legjobb olvasókönyvet, a maga egészében úgy a mint van, ma még sem adhatjuk gyermekeink kezébe. Egyfelől azért nem, mert a naiv vallásos hit kora lejárt, s helyette a critikai szellem úgy lábra kapott, hogy a kétely mondhatni gyermekeinknek a vérében van, s ma sem mí nem vagyunk hajlandók, sem ők, szebbnek tartani a Sinai hegyet, a Hermon, a Tábor, meg az Olajfák hegyét az Olympusnál, a Heliconnál és a Parnassusnál, mint a hogy az igaz kereszténytől Comenius megkövetelte a XVII. században. (Did. Magna XXV. fejezet.) Végül azért sem való a maga egészében gyermekek kezébe, mert az ó-szövetség sok könyve más erkölcsöt, más vallást, más erényt, sőt más istent is hirdet, mint a minőt az evangéliomok tanúsága szerint Jézus hirdetett.

Ezek voltak az okok, melyeknél fogva ezelőtt pár évvel sürgettem egy iskolai Biblia kiadását, úgy, a mint ma a legvallásosabb nemzetnél, az angoloknál látjuk. („Neveléstud. kézikönyve 616. l.) Nagy örömömre szolgál, hogy a Biblia könyvének hasonló módon való megválogatását oly tudományos tekintély is hathatósan sürgeti, mint Martineau Jakab, [1]) kinek idevágó nézetei főbb pontjait a következőkben adom.

Ha eltekintünk is ezúttal az ó-szövetségi íratok történelmi hitelességétől, akkor is igen sok kérdés tölt el kételylyel. Ezek az íratok majdnem kivétel nélkül mind ismeretlen szerzőktől származnak; köztük sok van, mely tiszteletre méltó, de emberi maradványa egy félig barbar nemzet barbar kori irodalmának, s tartalmuk egy egyszerű, de míveletlen nemzet eszméi, szenvedélyei és erkölcsi érzelmei, s a helyesnek és helytelennek oly fogalmai vannak bennök, melyek a szakadatlan vérontás közepett kaptak lábra, és oly vallás, melyből hiányzik a jövő élet reménysége: ha mindezeket fon-

[1]) *Essays, Reviews and Addresses.* IV. kötet. London, 1891.

tolóra vesszük, nem rettenetes dolog-e, hogy ily íratok összegét úgy adjuk az ifjúság kezébe, mint az isteni tisztaság visszfényét, s mint egy végetlen értelem oraculumát, hogy annak nagyon is elegyes tartalmából szerezzen erkölcsi ízlést.

A Bibliának, mint csalhatatlan egésznek, részei kellő megválogatása nélkül való használata, az elmét zavaros és ellenmondó fogalmakkal tölti el a vallásról és a moralról. Avagy mi egyéb származhatnék abból a merényletből, hogy valaki egy egészszé szerkeszsze oly szerzők íratait, kik a mellett, hogy élet, érzés- és gondolkodásmódban egymástól nagyon eltérnek, a legkülönbözőbb körülmények, ellentétes civilisatio viszonyai közepett száz esztendőkre menő időközökben éltek. Ily formán bátran javasolhatnád, hogy szedjék rendszerbe a mit valaha latin vagy héber nyelven írtak, s alkossanak credot belőle, melynek egyik czikkelyét vegyék Virgil mythologiájából, másikát Cicero speculatióiból; most egy csudát Livius nagyításaiból, majd utána egy gondolatot Tacitus bölcseségéből; most egy reflexiót Senecától, majd egy babonát a nyers és heves Tertulliantól. A rómaiak vallása Romulustól Juliánig nem ment át nagyobb változáson, mint az izraeliták vallása Mózestől Malachiásig, s Homér Jupitere és a Plato istensége szintén megegyeznek anynyira, mint Abrahám Jahvehje és a Krisztus véghetetlen szeretetű menynyei Atyja.

Ha a Bibliát nem a megszokás és előítélet eltompult szemeivel olvasnók, mindenki észrevenné, hogy a héberek theismusa nagyon fokozatosan alakult, mert az isteni egység, a mindentudás és világkormányzás legfenségesebb képzetei elsőben a prófétáknál tűnnek fel, és a későbbi zsoltárokban; hogy a mózesi theologia nem jutott messze, mert a Jahveh nemzeti imádásában határozódik, a nélkül, hogy tagadná más istenségek létét vagy helyi jogait; s hogy az izraeliták legrégibb íratai tele vannak Istenről a legdurvább és leggyermekesebb fogalmakkal, felruházván őt emberi gyarlóságokkal és vad szenvedélyekkel, mert szószerint tulajdonítanak a teremtőnek irigységet, sértett büszkeséget, haragot, az áldozat illatában való érzéki gyönyörűséget, s azt, hogy a dicséreten és ajándékon kapva-káp. Aztán leszáll az égből, hogy birokra keljen egy patriarkával; köztudomású tévedést követ el az embernem teremtésekor, s kénytelen vízözönnel elsöpörni a földszínéről, hogy újból kezdődjék az embertörzs; versengeni kezd Egyiptom isteneivel, mely meg-megújuló versengés hosszasan elhuzódik.

Világos dolog, hogy mindezek a felsorolt dolgok nem beszéd-

beli képek, hanem az íróknak szorosan vett eszméi. S ha nem ez az eset állana ; s ha ezekkel csupán egy míveletlen nép szelleméhez alkalmazkodtak: ugyanazért nem is alkalmatosak egy mívelt nép eszejárásához. Az a tény, hogy azoknak hasznát vehették egy vad korszakban, csak a mellett szól, hogy nem valók a használatra tisztultabb felfogásu korban ; sőt, ha azokat ily módon kell mentegetni, maga a mentegetés arra vall, hogy minket felháborítanak, s hogy többé rokonszenvünket nem bírják. Miért tömjünk hát — kérdem — gyermekeink elméjébe olyasmit, a mi — valljuk meg — saját elménket is megmételyezné, s miért taníttassuk azt, a mi csak barbároknak való!? Nem tagadom a héber évkönyvek történelmi értékét: pásztori hagyományaik egyszerü szépsége gyönyörködtetni fog valameddig az emberi szív meg nem változik ; győzelmi hymnuszaik édes fenségessége mintegy félelemmel tölti el örökké a képzeletet; s azok a gyöngéd és regényes jelenetek, melyek történelmök nagy époszába bele vannak szőve, enyhítő voltukkal mindenha azt fogják mutatni, hogy természetünk egyszerübb érzelmei halhatatlanok. Valamint a tudományos kutatás legérdekesebb tárgyai közé tartozik az isten igaz eszméje lassu fejlődésének tanulmányozása, hogy miként lett ez a bálványgyűlölő nemzeti lény a teremtés egyetemes és egyedűli kormányzójává ; meg hogy időjártán hogyan finomodott erkölcsileg s emelkedett abba a fenséges körbe, melynek szellemi fénye Krisztusnak lelkét melegíté és érlelé: de ezt a haladást nyomon kisérő íratoknak sorozatát a vallás-oktatás változatlan rendszerévé tenni ; arra didactikai és történelmi fontosságot ruházni; a korábbi keletü íratok durva materiálizmusának ugyanazt a csalódhatatlanságot tulajdonítani, mint a későbbi keletü részek isteni spiritualismusának ; gyermekeinket egykedvüen útasítani Jákobhoz és Krisztushoz, s ráútalni, hogy tanuljanak vallásos buzgóságot most a gibeoni irtó háboruból, majd a názáreti békefejedelem lábainál: ily eljárás bizony teljesen megzavarhatja az istenség fogalmát, s ingadozóvá teheti a vallásos érzelem működését, mert hiszen lehetetlen, hogy ugyanegy elmében fuzió jőjjön létre a vad és az angyali elemek között.

Óh miért kelljen remegni a gyermeki szívnek oly istenség látványától, ki karját boszúra nyújtja, s kinek ruháit vér borítja? Miért kényszeríteni oly lénynek képzeleti imádására, ki aligha jutott a szeplőtelen erkölcsiség magaslatára? Miért tusakodjék a kételkedő ész azon, vajjon az az egyedűli isten, kinek Jézus volt a képmása, midőn betegeket gyógyított, bűnbánókat fölemelt, vihart csöndesített és halottakat támasztott: lehet-e valóban azonos azzal, a ki népét határtalan

gyűlöletre tanította, s boszuállással fenyegette, a miért csak félig készítették el a vérfürdőt? Míg ezt a babonát ki nem irtják, a vallás erejének jelentékeny része daczolni fog a lelkiismeret és a szív legszentebb érzelmeivel.

És az elme az ily össze nem illő anyagból *erkölcstant* sem alkothat sem jobbat, sem szilárdabbat, mint minő az isten eszméje.

Ha ki kellene válogatnom a történelemből azt a három erkölcsi rendszert, melyeknek szelleme és irányzata egymástól legjobban elüt: a Biblia keretében maradva: Mózes, Salamon és Krisztus erkölcsi tanítását választanám ki, mint a melyek igazi képviselői az emberi kötelesség papi, epicuri és szellemi typusának. A mózesi íratok iránya szerfölött nagyra tartatja az olvasóval az erkölcsiség szertartásos részét; a megrendelt kötelességek igazi jellemét erővel elfelejtetvén, úgy erőszakolja rá, mint symbolumait a főbenjáró és minden belső érték nélkül szűkölködő kötelezettségeknek, melyek arra valók, hogy beléje rabszolgai, de kevély lelkiismeretet oltsanak, mely egyszersmind szigoru tisztaság nélkül, érzékeny gyöngédség nélkül és félénk szeretet nélkül. Még a tizparancsolatban is egy rangba teszi egy-egy ünnep megűlését a legállandóbb és legünnepélyesebb kötelességekkel, s a hét egyik napján a karó-szúrás és a tűzgyújtás tilalma fontosságban egyenlő a lopás, gyilkosság és házasságtörés ellen hozott döntvényekkel. Bizony, arra semmi szükség, hogy felforgassuk gyermekeink elméjének természetes tiszteletét, s azt a tiszta és szent dolgok szeretetéről oly formáknak a szoros tiszteletére fordítsuk, melyeknek egyedüli hasznuk az, hogy ezt a szeretetet jelzik. Az ily formai erkölcsiségnek sok rendbeli és rendkivűl komoly ártalmai vannak. Összeköt a lelkiismeretben haszontalan és nagy dolgokat és egy kalap alá szorítja akár megszegésökről, akár a megtartásokról van szó. Bántsd csak az egyiket egy kis újjal, és az egészet megbántottad; a szombati mulatság könnyü kisértése rettenetes kihágássá nő, s felforgatja az erkölcsi kötelezettség egész rendjét; az élet szentségei zsákmányul esnek a költött lelkiismeret mardosásainak.

Köztudomás szerint van egy philosophiai iskola, mely minden emberi magaviselet és értelem eredeti forrásáúl az önszeretetet veszi fel, s kedvét leli, ha elvitathatja a jellembeli érdektelenségnek avagy a látszatát is. Ez a képtelen és lealjasító nézet az u. n. *önző rendszer*. Van e mellett a morálistáknak egy iskolája, mely az erény kötelezettségét a vele járó haszonra alapítja; mely minden kitűnést az eszélyességre szorítván, azt tekinti tökéletes jó embernek, ki saját érdekeit a legállhatatosabban szemmel tartja. Mindkét nézetet többnyire

az emberi természet és élet sceptikus magyarázói kedvelték, bár voltak támogatói a nevesebb philosophusok közt is. Az is igaz, hogy egyszersmind jóformán felköltötték a vallásos morálisták utálatát, kik úgy irták le e nézeteket, mint természetünk legjobb érzelmeinek kiczégérezését, mint a mely atyafiságban áll a megsemmisülés tanával és ellenmondásban Krisztus szeretetteljes morálitásának egész szellemével.

Nem itt van a helye és ideje az ellenvetések súlyát latolgatni; ezúttal csak arra a tényre akarom fordítni a figyelmet, hogy ezek az önző és utilitárius nézetek egyházi emberektől és philosophusoktól erednek, s ha vannak művek, melyekben ezeket egész mezetlenségökben és orczátlanságukban megtaláljuk, azok a Salamon király híres íratai. Ugy tetszik, hogy Bentham sohasem birta kiheverni azt a szégyent, hogy a jó indulatot úgy ajánlotta, mint jó űzletet; ámde a héber király ő előtte nagyon sokkal megmondotta: Jól tészen önmagával a másnak adakozó és a mással jóltevő ember megkövéredik. (Péld. XI. 17, 25.) Azt hitték a londoni bölcselőről (t. i. Benthamről), hogy aljas érzelmü epicureus, mert azt hirdette, hogy minden élvezet jó, s az élvezetekkel való gazdálkodást javasolta; de a jeruzsálemi bölcs ő előtte a gyönyörérzet lehető felfordultságának legérzékibb kiadását hirdette: „Nincsen csak e jó is az embernék hatalmában, hogy egyék, igyék és azt cselekedje, hogy az ő elméje lakozzék gyönyörüséggel az ő munkájából.“ (Préd. II. 25.) Minő kemény kritikát kell ma kiállani annak az újkori tanítónak, a ki nem nagy véleménynyel van az emberi természet felől, pedig már a régi prédikátor megmondotta: „mennél inkább keresi az én lelkem, annál inkább nem találom meg: ezer közül egy jó *embert* (férfit) találtam; de mindenek közt ilyen *asszonyt* egyet sem találtam.“ (Préd. VII, 28.) Hogy ráolvassák a 19. száz utilitárius patriarkájának fejére, hogy az ő rendszere szövetséges társa a megsemmisülés credojának! Pedig a királyi tanító így kiáltott fel: „Az emberek fiainak végek hasonlatos az oktalan állatnak végéhez és egyenlő végek vagyon azoknak; a mint meghal egyik, úgy meghal a másik is, és ugyanazon egy lélek vagyon azokban; annak okáért az embernek nincs nagyobb méltósága az oktalan állatoknál.“ (Préd. III, 19.) Sőt ez írónál oly nézetekre akadunk, melyeknek párját találni lehetetlen az epicurismus történetében; melyek az erkölcsi érzet szétrombolására törnek, mert a bölcseséget és a bolondságot egy kalap alá fogják, az erényért való lelkesedést határozottan megrójják, s jó tanácsuk az érzéki gyönyörök kimerítésében és a halál doctrinájában végződik.

Minő felfogás lehet az, hogy ezek a nézetek és érzelmek egészségesek és üdvösök a Bibliában, de botrányosok és mételyezők egyébként? Hogyan formálhatnak összefüggő egészet, ha a krisztusi morállal összetalálkozva valakinek elméjében, amazzal egyforma tiszteletben részesülnek? Valóban minő enyhület a mi beteges szivünknek, ha a királyi palota kimerült sensualistájától a Galilea falvaiban járó szent prófétához fordulhat! Minő enyhület szakítni az ösztönök moráljával, s az isteni szellem beszívása közben érezni, hogy lelkünknek ismét szárnyai nőttek. Az önelégűltség casuistikája közepett elfelejtett felelősség-érzet visszalopózik titkos trónjához; az érdektelenségben való hit, melyet a sophistika varázslata szívünkből kisajtolt, ránk sugárzik a Jézus szemeiből; az igaz, nemes és szent homályos érzelmei, a jézusi szózat szent hangjai hatására, fenséges és tiszteletre méltó aspiratiókká fokozódva, isteni ihletként működnek bennünk. Kihez mehetnénk máshoz, mí és gyermekeink, mint ő hozzá.

Az a szüle, ki gyermekei erkölcsi tisztaságára féltékeny, óvakodni fog, nehogy kezökbe kerűljenek az ó-szövetségi összes íratok, melyekből bátran meríthetnek hibás benyomásokat és fogalmat a roszról, holott egyéb olvasmányaikat (hirlapokat, regényeket) lelkiismeretesen megválogatja. Az alapelv itt az, hogy a tanuló keresse az ő személyes vallását Krisztus lábainál, ellenben a *történelmi theologia* anyagaiért forduljon a héberek ó-szövetségi íratahoz.

A gyermekek, kiket Jézus magához hívott, s a kik őt szerették, meg a követői, kiket az ő mennyei szentségének hatalma a hősies kötelesség útjára vonzott: a legnagyobb vallási kiváltságban részesültek, s részesül ma is minden elme, melyet hozzá vezetünk az ő parabolái és csodatételei által, és arra oktatunk, hogy benne az isteni tökélynek képét lássa.

Az erkölcsi nevelés nagy czélja, hogy helyes irányba vezesse a lélek bámulását és imádó tiszteletét; hogy keresztény fogalmat nyújtson arról, a mi nemes és szép; hogy úgy tüntesse fel az ifjú törekvőnek az életet, mint a szent felelősség szinhelyét, melyben a természetes javak keresését egy szent törvény és az isteni tökélyre törekvés szabályozza. Hogy ezt elérhessük, válaszszuk el a szent íratokban a *keresztény* elemet minden egyébtől; az emberi természet lényeges kötelességeit különböztessük meg a judaismus esetleges állapotaitól, s az universum élő gondviselését különítsük el Palaestina avult politikájától. Hajtsd végre ezt a bonczoló munkát, s megcsonkítod ugyan a szentírást, de a kereszténységet fogod tanítani; de mulaszd el ezt, s bár tiszteled az evangéliomot, nélkülözni fogod az evangéliomi

hitet. Tedd meg azt gyermekeidért és a nép gyermekeiért, s ha mindjárt nem hallottak is soha az Énekek énekéről, vagy nem ismerkedtek is meg Dávid átkozódásaival: Krisztus karjaira fogja őket venni ; de hanyagold el ezt, s ha a Bibliát különben az utolsó betüjéig imádják is, rájok nézve az írás fabálvány lesz, mely nem fogja őket megváltani.

Martineaunak az elésorolt morális okait másokkal is meg lehet toldani, legkivált azzal, melyet a keresztény világnézet foglal magában az ember szellemi természetének fejlődéséről. Ebben is ellentéte az az ókor világnézetének. Tudniillik az ókori rege szerint az ember lelke az égből szálla alá, hol az istenség dicskörében lakozott, s a szépség, erény és tudomány alkotta tisztább légkörben mintegy megfürdött. A születés alkalmával azonban a lélek az égből a földi életbe hurczolkodott : a szellemi élet korláttalan szabadságát elhagyva, a testi lét szűk és börtönszerü helyiségébe költözött. Mentől jobban beleéli magát az ember a földi élet viszonyaiba, annál inkább elhomályosulnak előbbi élete emlékei, s annál inkább elhalványul előbbi, halhatatlan létéről való tudata.

E felfogás szerint az emberi élet az isteni körből a földi körbe való hanyatlás : a gyermek a földre hullott csillag, melynek fénye itt lassanként kialszik. A keresztény vallás megfordította ezt az elméletet, s az emberi életet úgy tekinti, mint a földiről az istenire emelkedés folyamatát. Jézus tana szerint a gyermek nem egy égi lét hajótörésének a romja, hanem egy nem kézzel épített templomnak a tervrajza. Dicsősége nem a multban van, hanem a jövőben. Nevelése nem arra való, hogy elhalványuló emlékeket élesztgessen, hanem arra, hogy eltöltse ihlettel, az értelmi és erkölcsi tökély megközelítése szent vágyával.

Minő más és minő fenséges feladatai vannak a nevelésnek e szerint a felfogás szerint! Hiszen nekünk nem egy elhanyatló erőt kell élesztgetni, hanem egy félig kiformáltat segíteni ; oly magot kell csiráztatnunk, mely a nyomoruság sziklájára vetve is gyökeret hajtson, s törzse a földi élet viharai közt megedződvén, ágaival az örökkévalóság felé törekedjék.

E nemes hajtásnak, az ifjú szívnek ápolása nagy felelősséggel jár, mert igazán emberré őt csak a *kötelesség* és a *vallás* legnemesebb esz méinek erejével nevelhetjük. Épen azért, nincs egy ága is az oktatásnak, melyben a helytelen módszer oly végzetes lenne, s a hibás fogalmaknak az elmébe vitele ártalmasabb nyomokat hagyna ; s nincs egy is, melyben a rokonszenv felköltésének nagyobb szerep jutna.

És sajátszerü! még sincs egy is, melyben a tanítási eljárás hajthatatlanabb és kevésbé technikaibb lenne, mint éppen a vallás-, szorosabban szólva: a bibliai oktatásban.

A világi oktatás állandó javítás és tanulmány tárgya, s ezernyi ezer elmés fogással igyekeznek a gyermeki elmének megkönnyíteni a tanuló munkáját és biztosítani a felfogás világosságát: csak a vallás és erkölcsi oktatás módszere javítása körűl kevés a munkás, s csekély, sőt alig észrevehető a javulás. Miért van ez? Talán azért, mert kegyeletlenségnek tartják a szent íratok canonikus rendjén valamit változtatni? Vagy talán úgy tekintik azokat, hogy az isteni ihlet következtében a gyermeki elme felfogására egyformán alkalmasokká lettek? Bármint legyen a dolog, az eddigi quietismussal szakítni kell, s a gyermeki szív táplálékát a leggondosabban meg kell válogatni, mert mint a fentebbiekből kitetszik, neki az u. n. „legszentebb“ is csak akkor eléggé szent, ha természetének nemes zománczát nem sérti meg egy mákszemnyire sem.

Felméri Lajos.

EGYHÁZI BESZÉD. *)

Alapige: *Ján. 16, 31—33.* (átdolgozott szöveg.)

Felele nékik Jézus: Most hisztek. — Ime, eljő az idő és immár eljött, melyben eloszlotok, kiki a maga sajátjába és engemet egyedül hagytok; de nem vagyok egyedül, mert az Atya velem vagyon: Ezeket szóltam nektek, hogy én bennem békességtek legyen. E földön gyötrelmetek lészen, de bátorodjatok: én megyőztem a világot.

Jézus bucsuzóban az ő tanitványaitól. — Mily fontos alkalom! Munkáját már elvégzettnek tekinti, a világgal már elszámolt, a felolvasott szavak még az ő meghittjeihez szólanak; azután már csak a mennyei Atyához vannak szavai . . . egy végső társalgás, egy hattyudal ebből az életből ahhoz, kit az evangeliumi iró nemcsak meghitt barátnak vagy jó atyának tüntet fel, hanem szent lelkesedésében egynek állit Jézussal. — Végre jő az isteni tragédiának utolsó jelenete, lejátszva, nem, átélve a valóságban egy ember által. — A hős elbukott, az eszme él . . .

Egy előkelő embernek meghalni a küzdelemben egy helytartóságért, vagy egy gazdag farizeusnak magát akár halálra sanyargatni az emberek előtt, egész természetes lett volna Zsidóországban, meggyilkoltatni egy Caesarnak hatalomért való küzdelemben nem volt különös Rómában; de egy szegény ács fiának meghalni valamely eszméért, Isten országáért: ez már különös volt. Nekünk meg van a büszke pogány világ arisztokratikus itélete: Jézus egy rajongó, fanatikus volt, ki e világot kivihetetlen rögeszmék szerint akarta átalakítni, ügyet se vessünk rá. Vajjon ez itélettől szabad-e a mi korunk egészen? Vagy tán ez itélet igaz is volt?

De volt egy másik itélet is, a lelkiszegények itélete, kik — az írás szavait használva — hitből éltek. Ezek próféták sarjai és követői, kik nem hitték, hogy e szép világ csak valami különös vé-

---

*) Elmondatott Kolozsvártt, 1892. oct. 30. főtanácsi gyülés alkalmával.

letlen eredménye, hanem hittek a gondviselésben, hittek a világ urában, ki támasztott és támaszt prófétákat, kik visszavezérelják a népet az ők Istenéhez. Ezek itélete szerint Jézus nem volt rajongó, nem volt fánátikus, hanem ember, Isten legdicsőbb teremtménye, ember, ki felismerte az Atyát, ki legalább is példát adott arra, hogy milyen viszony lehetséges Isten és ember között. Melyik itélet igaz? Melyik itélethez csatlakozunk mi ai.?

Hosszú két ezer év története mutatja, hogy ez utóbbi itélet legalább is nem volt alaptalan. E hosszú két ezer év alatt a lét és Isten személye kérdésein kivül tán semmi sem foglalkoztatta annyit az emberi elmét, mint a szegény ács fia, ki bátor volt megszenvedni és kiszenvedni a lelkiismeret szaváért, e neki adott kijelentésért. E történelmi tény is csak a véletlen műve? Nem! én hiszem, hogy annak, ki e világot megváltoztatta, ki annak irányt adott ezer évekig, gondolataiban, világnézetében volt valami valódi belső becs, igazság maga, s ebből folyik az az erő, mely ma is mozgatja e világot nem körben, hanem egy bizonyos irányban az erkölcsi jó felé. Én megengedem, hogy Jézus nem volt tudományos gondolkozó a mai tudományos meghatározások értelmében, de hiszem, hogy saját természetéhez mindig hű maradván, feltételek szolgálatába soha sem állván, megtalált olyan igazságokat is, melyeket a hypothesisek rabszolgái sem a scepticismus górcsöveivel, sem a theorizálás messzelátóival meg nem láttak. Ilyen gondolatok között szeretném én Jézus bucsuszavait, a felolvasott igéket megvizsgálni, hogy azok valódi becsét magunknak jobban megitélhessük.

Jézus az alapigékben világosan az egyedül-létről szól: *Eljő az idő és immár eljött, melyben eloszlotok, kiki a maga sajátjába és engemet egyedül hagytok; de nem vagyok egyedül, mert az Atya velem vagyon.* — Jézus, kit ma is milliók vallanak mesteröknek, mondja e szavakat. Hogyan lehetséges ez? Tán ez igék csak a Jézus idejére szólottak? Hiszen akkor is már az ő hű tanitványai vele voltak. Vagy tán csak a jövőre, a mi időnkre szólott-e ez a jóslat? Hiszen hacsak a kereszténység nagy tömegét nem gondoljuk képmutatók seregének, akkor ma még többen vagyunk Jézussal, mint mikor a hivő sereg csak 12-ből vagy 70-ből állott. Nézetem szerint ez igék nem szólanak egyik kornak sem különösen, hanem tartalmuk igazság, mely örök. Jézus maga is utána teszi a nagyjelentőségü szavakat: *Ezeket azért szóltam néktek, hogy énbennem békességtek legyen.* E szavak tehát az az örökség, melyet Jézus az ő hivőire hagyott s melyben mi is mint az ő követői békét találhatunk.

Békét az egyedülléthen! Mennyire másban keressük mi ezt ai! Nekünk rokonszenvre, nekünk más szivre van szükségünk, melyben saját rokonszenvünket, saját szivünk érzéseit visszatükrözve megláthassuk. A nagy ír-dalnok leszakitja a nyár utolsó rózsáját, mely egyedül állván, illatért illatot, szinért szint, sohajtásért sohajtást nem talál s leveleit szétszórva azt kérdi: oh! ki lakná a zordon világot egyedül? Igen, a sziv rokon szivre, a lélek rokon lélekre vágyik és ez oly természetes tőlük. De ti itt vagytok, feleljetek őszintén saját magatoknak: megtalálta-e a bennetek levő vágy az óhajtás tárgyát az emberek között? Megtaláltátok-e az érdek nélküli rokonszenvet, a tiétekkel együtt érző szivet, vagy csak a tiétekkel együtt gondolkozó főt is? Ha megtaláltátok, boldogok vagytok. Ha nem, ne higyjétek, hogy a ti esetetek csak kivétel. Jézus az alapigékben azt feleli, hogy ő nem találta meg s még a reményről is lemondott, hogy azt az emberek között meg fogja találni. Ő a hű tanitványokról is csak annyit tud mondani: *most hisztek*, s ezzel megelégszik, ezzel meggyőzöttnek tekinti a világot.

És csakugyan mi volt közös Jézus és az ő tanitványai között e hiten kivül? A viszonyról, mely Jézus és az ő tanitványai között volt, csak halvány vonások, csak kis tudósitások maradtak ránk és mégis mennyire bizonyitják e tudósitások alapigénk igazságát! Nincs okunk kételkedni, hogy Jézus azokat választotta legmeghittebb követőiül, tanitványaiul, kiknek lelkülete legközelebb állott a saját magáéhoz. És mégis mily távol állanak ezek a Jézusétól! A Mester tanitja őket, csak olyanokra, a miket megtanithatóknak gondol, de a tanitványok nem értik őt s csudálkozva kérdik nem egyszer: *micsoda ez, a mit nekünk mond?* Ugyancsak az evangélium szerint Jézus nyiltan kimondja: *Még sok mondani valóm van nektek, de mostan el nem hordozhatjátok.*

Mégis, a meghittek közül egy-kettő, a legmeghittebbek tán megértették a nagy Mestert. Ott van Péter, kinek hite oly szilárd volt, mint a szirt, s mely kőszirten Jézus az ő egyházát akarta felépiteni. Nem, abból a pár tudósitásból is, mely reánk maradt, olyan szellem tünik ki, mely egyéb lehetett, de a Jézuséval egy nem. Értette-e Péter a Mester nagy szellemét, mikor a Jézus elfogatásakor az elfogató főpap szolgájának fülét vágja le, mire Jézus még most is intve és tanitva mondá: *Tedd hüvelyébe a te szablyádat: avagy nem kell-e meginnom a pohárt, melyet az Atya adott nékem?* Nem volt-e egyedül Jézus a jelenetnél, mikor Péter szent lelkesedéssel eltelve, kérdé: *Uram, miért nem mehetek most utánad? Az életemet odaadom*

éretted. És Jézus bátran jövendőlhette: *A te életedet adod érettem? Bizony, bizony mondom neked, nem szól addig a kakas, mignem háromszor megtagadsz engemet.* — És a jóslat teljesült. Vagy kisérjük Pétert tovább az ő életében? Nagyszerű élet volt és nagyszerű halál a reánk maradt tudósitások alapján, de bár ő hű volt a neki adott kijelentéshez, a Pállal és a páli keresztényekkel való viszonya is bizonyitja Jézus szavainak igazságát: *Eljő az idő és immár eljött, melyben eloszlotok kiki a maga sajátjába és engemet egyedül hagytok.*

Megvizsgáljunk-e egy másik nagy jellemet, Jánost, a tanitványt, kit Jézus szeretett? Ő tüzet kiván az égből egy samariabeli falura, mivel ennek lakói nem akarják befogadni a Mestert. Vegyük hozzá még testvérét Jakabot is? Az evangelium szerint mindketten hajlandók voltak meginni a poharat, melyet Jézus megivott s megkeresztelkedni a keresztséggel, melylyel Jézus megkeresztelkedett; de ezért dijul kérték, nem jézusi szellemmel, hogy egyik Jézus jobb keze felől, másik balkeze felől üljön az ő dicsőségében. A hitetlen Tamás, az áruló Judás, mindkettő Jézus meghittjei közül való s ki dönthetne Istenen kivül az ők inditó okai fölött? Tamás az ő nyiltságával bevallja: *Uram! nem tudjuk, hová mégy; mi módon tudhatjuk tehát az útat?* S Jézus felel: *Én vagyok az út és az igazság és az élet, senki sem mehet az Atyához, hanemha énáltalam. Ha engem megismertetek volna, megismertétek volna az én Atyámat is.* Filep még ekkor is igy szól: *Uram, mutasd meg nekünk az Atyát: és elég nekünk.* „*Annyi idő óta veletek vagyok* — válaszolt Jézus — *és mégsem ismertél meg engemet? Filep! a ki engemet lát, látja az Atyát!*

De miért mennénk tovább, miért keresnénk még több különbséget, miért mutatnánk rá arra a nagy változatosságára a jellemeknek, mely mindjárt a Jézus halála után a tanitványok között mutatkozott? Hiszen valaki még azt hihetné, hogy a sötétebb pontok szemléléseben találjuk örömünket. Távol legyen ez! De ki ne maradna sötétségben, ki Jézustól különbözik? A fennebbiek után is Jézus szavait őszintéknek és igazaknak hihetjük: *Eljő az idő és immár eljött, melyben eloszlotok, kiki a maga sajátjába és engemet egyedül hagytok.*

De van-e valami különbség, vagy van-e valami hasonlóság a mi esetünk és a Jézus esete között? Kérdések, melyek gyakran ismétlődnek naponként az emberek között, de a melyekre döntő, minden embert kielégitő feleletet senki sem tud adni. Kövessük-e feleletünkben a tömeget? Adjunk-e elsőséget a szavazatok nagyobb számának? Vagy bizzunk saját meggyőződésünkben?

A keresztények tulnyomó többsége Jézust kiemelte az emberek közül. E többség szerint Jézus és az emberek között nem csak fokozati, hanem nemi különbség van: ő az Istenség egyik személye. De mi az alapigék szavaiban „*engemet egyedül hagytok*“ e szép emberi életnek olykor bús hangját halljuk. Mi nem találunk békét Jézusban, ha ő nem egy közülünk. Mi nem értjük. hogy miként győzhette meg Jézus a világot, ha ő mindig csak fölötte és nem benne volt. Szivünk hidegen marad a nagyobb szám hivogató tekintélyére. melyben békét találni oly édes volna. de nem lehet. S utóvégre is hol a többség? Az emberek nagyobb része még nem is gondol Jézusra. Nekik Jézus csak legfennebb annyi, mint nekünk Budha vagy Mahomed. Hol van tehát a béke a többség tekintélyével. A szerető mennyei Atya kárhozatra vezetné-e gyermekei nagyobb részét? Vagy pedig mi is mondjunk fel Jézussal, kiben békét találtunk? Oh mily édesek és igazak e gondolatok között Jézus szavai: *Eljő az idő és immár eljött, melyben eloszlotok kiki a maga sajátjába.*

De ez csak egy, minket közelebbről érdeklő kérdés azon sok közül, melyek annyira megosztották. annyira elkülönitették a gondolkozó elméket. S különös! A szeretet vallásának tudósai éppen az ellenkezőről, az egymás iránti szeretetlenségről tettek bizonyságot. midőn az „*odium theologicum*“-ot. a papok gyülölségét egymás iránt, közmondásossá tették. Csudálkozunk-e, ha a hivők nagy része az egyedül üdvözitő egyházak tanaiban nem tudván eligazodni, más térre megy, hol már az Atya nincs vele.

Korunkban különösen két áramlat foglalkoztatja a világiasan gondolkozó elméket, melyek ugyan lényegökben nem ellenségei az alapigékben foglalt igazságnak, de legalább az én itéletem szerint azon alól állván, az azoknak hódolókat is alacsonyabb fokon tartják. Egyik az, mely a közvéleményben, a mások itéletében véli feltalálhatónak azt a legfőbb erőt, mely mindeneket teremtett, fentart és igazgat az erkölcsi világban. Már a görög dráma-iró Euripides előtt ott volt a kérdés: vajjon az istenek igazgatják-e az emberek sorsát, vagy csak a közvélemény-e az az erő, mely mindeneket fentart és előbb visz. Különös! Semmi szirén hang nem tudja oly könnyen félre vezetni az emberi lelket, mint a saját nevünk dicsérő emlitése a mások ajakán! Semmi igézet nem tud annyira lelánczolni valakit, mint a mások dicsérete — akár megérdemeljük azt valóban, akár nem! Minden egyre, ki a dicséret szép hangjáért nem lelkesül, százat-ezeret számithatunk, ki hires lenni akar s ezért szenvedni kész. Legyőzni másokat, felülemelkedni másokon a világ szemében, ez itt

a főczél s az eszközt hozzá majd senki sem válogatja. Különösen képzeletben, mily fényűzés az csaknem mindenkinek, hogy a mások mellőzésével a világ minket kisér figyelemmel, a mi dicséretünket zengi. Ez életnézet ad akárhány nagy tudóst, nagy művészt, hősöket, bohóczokat és divatbábokat a világnak.

Ezekhez csatlakoznak azok is, kik a világot igen nagynak gondolván a meghóditásra, kissebb körre szoritkoznak, csak a meghittek rokonszenveért sohajtoznak, de bánatban kétségbeesnek ezek vigasztalása nélkül, örömben szenvednek, ha legalább nehány néző nincs jelen. És csakugyan alig van nagyobb élvezet, mint egy barátot találni, kinek ajkai a mi nyelvünkön beszélnek, kinek arczán, személyében a mi érzéseink találnak kifejezést s tán nincs nagyobb veszteség, mint egy megtalált barátot, kivel nem voltunk egyedül, ismét elveszteni. De ha e szomjnak a barátságért semmi mélyebb alapja, semmi tisztább és szentebb forrása nincs, mint követelés embertársainktól, hogy a mi szükségeinket elégitsék ki, azokat szolgálják; ha önzésnél egyéb semmi sem vezet minket ismerőseink, barátaink, házastársunk keresésében: ha mi csak arra gondolunk, hogy barátaink mit tehetnek érettünk, hogyan segithetnek és vigasztalhatnak, hogyan erősithetnek és bátorithatnak; ha mi csak arra gondolunk, hogy ők minket becsűljenek, értünk érezzenek, minket mások mellőzésével kényeztessenek, nekünk hizelegjenek: oh, hol az ideál? nem ismerünk-e mi ennél magassabbat, nemesebbet, szentebbet is? Ha igen, csak akkor emelkedhetünk ki a szolgaságból, mely minket a mások itéletétől tesz függővé, ekkor emelkedhetünk, Pál szavai szerint *az Isten gyermekei dicsőségének szabadságára*, ekkor találhatunk vigaszt és békét Jézus szavaiban: *Eljő az idő és immár eljött, melyben eloszlotok kiki a maga sajátjába és engemet egyedül hagytok: de nem vagyok egyedül, mert az Atya velem vagyon.*

Egy másik áramlat korunkban az, mely békét a tudománytól vár, melynek czélja az értelem, ismeret és kipuhatolás. Oh ez egy nemes irányzat, mert az alacsonyabb ösztönöket e főczélnak alárendeli. Már a római költő, Lucretius énekli, hogy boldog az ember, kinek adva van megismerni a dolgok okait. E nemes vágy máris sok eredményt ért el. De mégis, ki ivott a tudomány forrásából és nem maradt szomjason? Ki talált békét a csupa tudományban? Mi a végeredmény és mit várhatunk még? Egy nehány törvényt megismertünk. De ki merészli e törvények eredetét, ki merészli azoknak végczélját eldönteni? A megvizsgált és törvény alá vont tünemények máris oly számosak, hogy azokról az állitásokat csak hittel kell el-

fogadnunk, hittel, minek jogosultságát akárhány tudós a tudomány körén kivül tagadná, — és mégis e számtalan tünemény csak kevés, igen kevés azokhoz képest, melyek még soha megfigyelés alá nem kerültek. A tünemények végtelenében, hol minden határtalan, minden feneketlen, mit használ egy kevéssel többet, vagy kevesebbet tudni? Hiszen ha végtelenből végest veszünk el, az eredmény ugyanaz marad? És jőnek a megfejtetlen kérdések tán százával a gondolkozó elme elé, melyekre a felelet megadásánál csak egyedűl kell lenned. Érdemes-e annyit tanulni és oly keveset tudni? Akarja-e Isten, hogy mi tudjunk? Ha igen, mért nem ad erre nagyobb tehetséget? Vagy van is Isten, hogy ezt akarja? Javára van-e a tudás az embernek, mikor ennek nagyobbodása hatványozottan nagyobbitja a nem tudás határait? Született-e az ember valami jóra egyáltalában? S utóvégre is, ha megismernéd a természet minden törvényét, megtalálnád-e a békét Isten nélkül, vagy a véletlent állitnád-e megismert törvényeid fölé, melynek borzasztó, előre látott vad csapásait csak akkor kerülhetnéd ki, ha ez véletlenül hatalmadban állana? Űzzétek a tudományt ti, kik abban hiszitek a mindenható erőt feltalálhatni! De ne csudálkozzatok, ha mindig voltak, vannak és lesznek, kik többre becsülik minden felfedezett törvénynél a felfedezetlent, kiben hisznek, kiknek édesek az evangelium szavai: *engemet egyedül hagytok; de nem vagyok egyedül, mert az Atya velem vagyon.*

Hitem alapigénk igazságában tiltja, hogy a már emlitett irányzatok közül egyet is elitéljek. De ha sem a theologusok tételeiben, sem a közvélemény itéletében, sem a tudomány törvényeiben valaki nyugtot nem találhat, annak van még egy szavam, annak felmutathatok még egy másik irányzatot is, melyet Jézus követett s melyen ha egyedül vagyunk is, velünk van az Atya. Tudományos érvekre, logikai következtetésekre itt nincs szükség, minden csak hiten alapszik. E szép világ — mondja egy benső hang, egy minden embernek adott kijelentés — nem hideg szobor, melyből az éltető erő hiányzik, nem is egy élő szép alak, melytől érzés és gondolkozás szív és ész távol vannak: Isten gondot visel, csak te higyj, bizzál és légy jó. Hirdessétek, hirdessétek, hirdessétek ez evangeliumot a háztetőkről is. Mikor a szív e hitben nyugalmat talált, érezzük az Atya szeretetének fényét, erejét és melegét, magunkat egészen átengedjük neki, hogy vezessen, egyek leszünk vele s így érezzük, hogy a helyes ösvényen járunk, érezzük magunkban, bár csak az Atyával vagyunk, az erőt, mely mindenható. Többé nem vágyunk vagyonra, küzdelemre, győzelemre, hirre, barátságra, szabadságra, él-

vezetre, tudományra ... mindezekből elég van már nekünk s hozzá van még béke, *melyet e világ nem adhat, sem el nem vehet, béke, melyet értelem fel nem foghat.* Kivánságunk csak az, hogy legyünk tegyünk és szenvedjünk. Igen, szenvedjünk, mert a világ gondoskodik arról, hogy jóságunkat egészen kihasználja; szenvedjünk, mert van-e embernél szebb öröm, mint szenvedni azért, melyért mi akarunk szenvedni. A pessimizmus, mely a világban a tömegek által járt útakon nem találta meg a békét, itt optimizmussá lesz, itt ideálizálja az életet, melyben annyi rosszat talált. A vágy jónak lenni és nem látszani, összhangba hozza mindazokat az ingereket és szenvedélyeket, melyek csak magukra nem idvezithetnek. A vágy jót tenni nem követel barátságot, rokonszenvet, hanem igyekszik azt mindenkinek adni, igy emelvén a földet égfelé s igy hozván le az eget a földre. Ti, kik kételkedtek, kisértsétek meg ezt az életet!

Oh! de balga ember, hited megcsal téged. Mit te jónak hiszesz, az rosz, kérdezd csak a hit embereit — igy kisért még most is a bizalmatlanság önmagunkban. De a lélek feljül emelkedik a testen, a hit az értelmen s ha az, ki belénk a jó és rosz fogalmát adta, e jóért büntetne is, mi békével mennénk akár a pokol lángjai közé is megszenvedni azért, mit a nekünk egyénileg adott kijelentés jónak ismer. Igy és csak így itélhetjük meg, hogy Jézus miként győzte meg a világot, mikor tanitványairól annyit mondhatott: *most hisztek*.

És kételkedtek-e még az alapigék igazságában? Olvassátok az idők jeleit! A nem rég elhalt nagy tudósnak, ki egyedül volt az Atyával, ki a neki adott kijelentéshez hű maradt, bár ez neki ellenségeket és nem barátokat szerzett, koporsójánál nem csak egy nagy tudós társaság, nem is csak egy nagy nemzet gyászolt, hanem az egész mivelt világ, mely már kezd hinni az egyéni szabadság, az egyéni kijelentés jogosultságában, hiszi, hogy Isten tud beszélni az emberi lélekkel. Vagy hivjam-e tanuknak e falakat? Épen 100 éve mult, hogy a világ üldözései között kezdték épitni őket. És e falak most erősebbek, mint valaha, hirdetvén, hogy bár egyedül vagyunk, az Atya velünk volt és velünk vagyon.

E szavak szelleme, ez igazi jézusi szellem vezessen titeket tanácskozástokban is. Amen.

Gálfy Lőrincz.

AZ UNITÁRIUSOK EGYH. FŐTANÁCSÁNAK IDEI GYŰLÉSE.

(Oct. 30. 31. s nov. 1.)

Ferencz József püspök megnyitó beszéde

Mélts. és főt. egyházi Főtanács! Midőn jelen főtanácsi gyűlésünk alkalmából is az atyafiságos szeretet melegével üdvözölném egybegyűlt egyh. tanácsos afiait egyenként és összesen, mindenek előtt legyen szabad rámutatnom azokra az indokokra, melyek E. K. Tanácsunkat arra birták, hogy ez évi főtanácsi gyűlésünket az újabb időben rendszerint követett gyakorlattól eltérőleg, augusztus hó vége helyett október hó végére hivja egybe.

Első, s mondhatnám, legfőbb indokul szolgált erre az, hogy egyh. tanácsos afiai közül minél többen vehessenek részt főtanácsi gyűlésünkben. Augusztus végén, ugyanis, vidéki afiai közül sokakat mezei gazdaságuk, tordai és sz.-kereszturi tanárainkat pedig csaknem általában az iskolák beállitásával járó foglalkozásuk megakadályoznak a megjelenésben s a kik az első nap meg is jelennek, a második nap sietnek haza, hogy dolgaik után láthassanak. Az évnek jelen szakában legalább is kevesebbben vannak ez akadályok miatt a megjelenéstől elzárva. De a főtanács idejére való elhelyezkedés is októberben jóval könnyebb, mint augusztusban, midőn a városunkon ekkor rendszerint tartatni szokott kiállitások s más körülmények miatt mind a magánházak, mind a szállodák inkább igénybe vannak véve.

Másik indoka e változtatásnak az volt, hogy mivel az egyházköri közgyűlések rendesen juliusban, néha csak augusztusban tartatnak meg s igy ezeknek jegyzőkönyvei az azokban faglalt inditványokkal az augusztusi főtanácsra ezt megelőzőleg alig pár héttel, olykor csak pár nappal érkezhetnek be az E. K. Tanácshoz, ez azokat a legjobb akarattal sem dolgozhatja fel, nem készithető elő kellő alapossággal. Ugy gondoltuk tehát, hogy az egyh. főtanácsnak ez időre, októberre, leendő kitűzése e tekintetből is előnyös.

A harmadik indok, nem tagadom, egy kis önzésre vihető vissza. Szabaddá akartuk tenni magunkra nézve az augusztust, hogy legyen e hónap igazán szünidő tanárainkra nézve. Mert ezekből telvén ki egyházi tisztviselőink is, a főtanácsnak augusztusban tartása esetében, az ügyek előkészitésével járó gond és fáradtság miatt e hónapot sem használhatják egy kis nyugalomra és üdülésre.

Ezek valának Méltgs. és főt. egyh. főtanács a főbb indokok ez évi főtanácsunknak ez időre lett kitűzésének. Tekintettel arra, hogy az egyh. főtanács ideje canonszerüleg meghatározva nincs, ezt mindig az E. K. Tanács tűzte ki a szükséghez képest legczélszerübbnek vélt időre s nem is látnám helyesnek erre nézve az E. K. Tanács kezét megkötni, tán nem is lett volna szükséges ez indokokat fölsorolni. De miután a hirek szerint némelyek e változtatás alatt valamely egyházi csint véltek lappangani, kötelességemnek ismertem ezeket elmondani.

A főindokok tehát egyh. főtanácsunknak ily szokatlan időre lett egybehivásának egyh. tanácsos atiainak minél számosabban lehető megjelenhetése volt. S örvendek rajta, hogy e számitásunkban nem is csalódtunk: mert, valóban, jelen főtanácsi gyűlésünkön sok oly egyh. tanácsos atiához van szerencsénk, a kiket augusztusban valószinüleg nem tisztelhettünk volna körünkben. Általában pedig népesebb egyh. főtanácsi gyűlést nem igen volt alkalmam üdvözölhetni. Igaz, hogy a jelen főtanács tárgyai sem közönségesek, nem mindennapiak. E tekintetben legyen szabad a betöltendő második főgondnoki állomásra hivatkoznom. Ritka s ne is adja Isten, hogy sűrűn ismétlődő ténykedése legyen ez főtanácsainknak. De ez idő szerint mindenesetre gyűlésünknek egyik legfontosabb és kimagasló tárgya. A főgondnoki tisztet egyházunk legválságosabb korszaka hozta létre. Tehát nem az elmélet, hanem a gyakorlati élet szüksége teremtette meg. Ebben van annak ma is jelentősége és becse. Főgondnokaink hosszú és díszes névsorából némelyekhez egyházi életünkből egész korszakok füzetnek. Ez állás most annál fontosabb, mert főgondnokaink esetleg egyszersmind a főrendiházi tagságra is jogosultak. Mit kivánhatnék mást, mint a miben nem is kételkedem, hogy főtanácsunk e tisztel a hivatottak közül a leghivatottabbat tiszteli meg. Én előzetesen is üdvözlöm megválasztandó második főgondnokunkat!

Nemkülönben a legritkább dolgok közé tartozik — csakhogy ennek már minél gyakoribb előfordulását óhajtanók, — hogy jelen főtanácsunk alkalmával a költségvetés rendjén mutatkozó többlet felett is tanácskozhatunk. Azonban ne méltóztassanak ebből azt kö-

vetkeztetni, hogy szükségeinken már túl vagyunk. Ez a többlet csak azt mutatja, hogy mi költségvetésünknél nem a szükségletet állítjuk meg először, hanem a fedezetből indulunk ki s inkább nélkülözünk, mintsem hogy csekély vagyonunkat megtámadjuk. Ezer helye lenne a jelenleg mutatkozó többletnek is. De azt hiszem, hogy az E. K. Tanács a legégetőbb szükségre volt tekintettel akkor, mikor a többlet felhasználására nézve, a mint ez a tárgyalás alá kerülendő javaslatban áll, egyfelől némely egyházi tisztviselőink csekély fizetésének némi javítását, másfelől a mult évi zsin. főtanács határozatának megfelelőleg sz.-kereszturi és tordai tanáraink fizetésemelését s ezzel kapcsolatban a tanári korpótlék beinditását hozta javaslatba. Bármiként fogja különben a Mltgs. és Főt. Egyh. Főtanács elbirálni a szóban levő javaslatot, a tény maga, hogy ily tárgyról is tanácskozhatunk, örvendetes marad.

A tárgysorozatból még több tárgyat kiemelhetnék annak igazolására, hogy jelen főtanácsi gyűlésünk teljes mértékben megérdemli azt az érdekeltséget, melyet egyh. tanácsos atiai ily szép számmal lett megjelenésökkel az iránt tanusítanak. De már csak azért is, hogy minél hamarább alkalmunk legyen mindezekkel a tárgyalások rendjén részletesen megismerkedni, nem kivánom becses figyelmöket hosszasabban igénybe venni. Csupán egy rövid észrevételre szorítkozom.

Mltgs. és Főt. E. Főtanács! Ez év márt. 11-én mult száz éve annak, hogy Zsuki László, nagy jóltevőnk bevégezte munkás, áldott életét. Ki ne tudná, mivel tartozunk az ő emlékének főleg főiskolánk érdekében hozott áldozataiért? Pedig ha főiskolánk nincs, ma egyházunk sincs. Nem árt ezt fontolóra venni ma mindazoknak, a kik kolozsvári főiskolánk érdekeit nem tudnák kellően méltányolni. Ugyanez év jul. 16-án mult száz éve annak is, hogy kolozsvári templomunk alapköve letétetett. Lehetetlen, hogy a midőn ily nagy és szép emlékek ujulnak meg lelkünkben, egyházunk és szent vallásunk iránti szeretetünk is meg ne ujúljon. Szolgáljanak azért ez emlékek is jelen főtanácsi gyűlésünkben mindnyájunk buzgóságának emelésére és fokozására. A bölcseség és szeretet lelke vezéreljen tanácskozásainkban, hogy a tárgysorozatban foglalt ügyeket egyházunk javára és előmenetelére közmegnyugvással és egyetértéssel intézhessük el. Én főtanácsi gyűlésünket ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

Az éljenzéssel fogadott megnyitó beszéd után felolvastattak az E. K. Tanács jelentései:

I. Püspöki jelentés.

Méltóságos és főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Isten kegyelméből tizenhatodik évi jelentésemet van szerencsém ez úttal megtenni. S nem kezdhetném ezt méltóbb tárgygyal, mint Ő Felsége apostoli királyunk megkoronáztatása 25-dik évfordulója alkalmából f. évi junius 8-án rendezett országos ünnepélyről való megemlékezéssel.

A szt. István koronája alá tartozó országok népmillióinak ezen közöröm napját vallásközönségünk is a legbensőbb hazafiui lelkesedéssel ünnepelte meg E. K. Tanácsunk elrendelvén, hogy a mondott napon minden templomunkban hálaadó isteni tisztelet tartassék, azok mindenütt híveink általános részvéte mellett tartattak meg. Szándékunk volt küldöttségileg is bemutatni Ő Felségének hódolatunkat, de miután az egyházak külön nem fogadtattak, kénytelenek voltunk megelégedni egy hódolati felirattal, melyet E. K. Tanácsunkból a miniszterelnök úr ő nagyméltósága útján juttattunk vallásközönségünk nevében a legfelsőbb helyre. De én abban a szerencsében részesülvén, hogy városunk részéről a törvényhatósági küldöttség egyik tagjának megválasztattam, ez úton mégis alkalmam volt Ő Felsége legmagasabb szine előtt személyesen is megjelenni s általában a jubileumi ünnepélyességekben részt venni... Annak a hő óhajnak, mely e történelmi nevezetességű ünnepély alkalmából minden magyar ember keblét dagasztotta s imává olvadva szállt fel milliók szívéből az egek urához, legyen viszhangja jelentésemnek im e nehány sora is... Éljen a király!

Áttérve rendes évi jelentésemre:

1. Belső emberek változása a legutóbb tartott zsinati Főtanács óta:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Máté Lajos dicsőszentmártoni segéd l. Bethlen-Szt.-Miklósra, Gvidó Béla szentbenedeki l. Szőkefalvára, Kis Aladár lelk. jelölt Datkra, Lőrinczi István kénos-udvarhelyi l. Felső-Rákosra, Péter Sándor papnövendék lelk. helyettesnek Szt.-Benedekre, Vári Albert lelk. jelölt Kénos-Udvarhelyre, Pázsint Mihály d.-szt.-mártoni s. lelk. Kilyén-Sepszi-Szt.-Györgyre.

b) Segédlelkészeknek rendeltettek: Szász András papnövendék Polgárdiba, Geréb Zsigmond papnövendék Dicső-Szt.-Mártonba.

c) Iskolamestereknek, illetve tanítóknak és tanítónőknek: Kozma B. Bálint szabédi másodtanító Nyomátra, Kis Mózes okl. tanítójelölt Kökösre, Szilágyi Tamás képezdei növendék Szabédra másodtanítónak, Csifó Károly mezőberényi tanító Mészkőre, Ütő Sándor okl. néptanító Mező-Berénybe, miután azonban e kirendelésről lemondott, ugyancsak Mező-Berénybe Tana János okl. néptanítót rendeltem ki, végre a bölöni ekklézsiának népiskolájánál a 3-ik tanítói állomásra az ekklézsia egyetértésével tanítónő alkalmazása határoztatván el, ez állomásra Molnár Kata okleveles tanítónőt neveztem ki.

d) Ürességben vannak a bordosi, bözödujfalvi lelkészi, alsó-boldogasszonyfalvi, toroczkó-szent-györgyi kántori, medeséri isk. mesteri, kisadorjáni lévitai és buzaházai tanítói állomások.

E pontnál lehetetlen elhallgatnom különösen az ürességben levő isk. mesteri és tanitói állomások betöltése miatti nagy aggodalmamot Ezen állomásokkal egybekötött javadalom is oly csekély, hogy jó lélekkel szinte lehetetlen is azok elfogadására valakit rábeszélni De másfelől, ha kellő fizetéssel láthatnók is el, minthogy e tekintetben valamely segélyről mégis csak gondoskodhatunk s kell gondoskodnunk, ez idő szerint okleveles tanítóink sincsenek kellő számmal. A jövő azonban úgy az egyik, mint a másik bajt és nehézséget tán enyhítni fogja.

e) Nyugalomba mentek: Baló Sámuel s.-szt.-györgyi és Márkos András medeséri isk. mester afiai.

f) Meghaltak: Farkas József sepsiszentkirályi, id Gálfalvi István ürmösi, Pál Mózes szováti, Árkosi Dénes ravai nyug. lelkész, Kereki György mészkői isk. mester és Török Áron f.-fejérköri esperes afiai.

2. Lelkészi szigorlatot tettek: Vári Albert és Lőrinczi Dénes jeles eredménynyel. Mindketten már alkalmazva is vannak, úgy, hogy jelenleg csak egy papjelöltünk van, Józan Miklós, a ki azonban Oxfordba küldetett, a nyáron onnan 3 évi tanfolyam után haza érkezett Gálfi Lőrincz helyébe. De miután 10 végzett papnövendékünk van, a kik a theol. tanfolyamot végezték s a kik ez isk. évben mindnyájan letehetik a szigorlatot, remélni lehet, hogy fennakadás a netán szükségessé válandó lelkész rendelésekben nem lesz. Bárcsak a fizetések gyarapítása a javadalmak fokozása által is keresettebbekké tehetnők lelkészi állomásainkat, hogy az a buzgóság és szellem, a mi — Istennek hála — papságunkban általában feltalálható s a mivel majdan ez ifjaink is a palástot vállaikra veszik, ne emésztődnék fel a mindennapi élet gondjai miatti aggodalomban. S e tekintetben lehetetlen hálás érzéssel nem gondolnunk mindanynyiszor néhai Kovács Dénes és özvegye Bencze Anna szép alapítványára, melyből már is egy-két lelkészünknek és tanítónknak sorsát évről-évre megenyhíthetjük.

3. Az anyakönyvi és népesedési kimutatások szerint egyházunkban 1891-ben.

A) kereszteltetett	a) fiú	. . . . .	1202
	b) leány	. . . .	1141
		együtt	2343 új szülött,

több 229-el mint 1890-be. Ezekből házasságon kivül született 243. Tehát még mindig az elszomorító 10%.

B) Konfirmáltatott:	a) fiú	. . . . .	366
	b) leány	. . . .	399
		együtt	765 növendék,

kevesebb 109-el, mint 1890-be.

C) Összeeskettetett: a) mentvénynyel . 264
b) kihirdetéssel . 321
együtt 585 pár,

111-el több, mint 1890-be.

D) Meghalt: a) férfinemből 851
b) nőnemből 781
együtt 1632,

109-el több, mint 1890-be.

E) Átállott egyházunkba 327
Kilépett egyházunkból 96
E szerint 231-el több tért át a

mi vallásunkra, mint a hány ezt elhagyta.

F) A lélekszám 1891. év végén tesz 63194-et
A „ 1890. „ „ volt 61241
évi gyarapodás 1953.

Az iskolákról való kimutatás a tanügyi jelentésben meg lesz azért itt arra nem terjeszkedem ki.

4. Vizsgálatot ez évben csak tordai ekklésiánkban tartottam. Erről, valamint közvetlen püspöki vizsgálat alatt álló ekklésiáink mult évi gazdálkodásáról, illetve számadásaik eredményéről részletes kimutatást adtam be E. K. Tanácsunknak. Szándékom volt szeptemberben felső-fejérköri ekklésiáinkat meglátogatni, de esperes afia által felhozott s általam is méltányolt indokoknál fogva e szándékom megvalósításáról ez úttal le kellett mondanom. Ha Isten megsegít, tán nem marad el végleg.

5. Mint rokon természetű tárgyat nem hagyhatom megemlítés nélkül h.-szt.-mártoni ekklésiánk által f. évi jul. 10-én rendezett templomszentelési ünnepélyt, melyben főgondnok Dániel Gábor úr ő méltóságával együtt én is részt vettem. Vajha sok ily ekklésiánk lenne mint a h.-szt.-mártoni, mely a közelebbi években egy egészen uj papi és isk. mesteri házat iskolával s amazokhoz szükséges gazdasági épületekkel most egy szép és díszes templomot épített. Fényes bizonysága ez annak, hogy a hol a hivek kebelét a vallás és egyház iránti szeretet melege heviti, ott az ekklésiának haladnia, virágoznia kell. Ez alkalmat felhasználtuk arra is a főgondnok úr ő méltóságával, hogy karácsonfalvi ekklésiánkat is meglátogassuk, melyről a tavaszon az a hír terjedt volt el, hogy ottani hiveink tömegesen katholizálni akarnak. Tény, hogy a mesteri lak s ezzel kapcsolatosan egy iskolai tanszoba építésével felmerült terhek miatt egy nehányan kiléptek egyházunkból. Örömmel tapasztaltuk azonban, hogy a több oldalról szítogatott tűznek nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Karácsonfalvi hiveinkben általában nem ingott meg s hiszem nem is fog megingani vallásuk és egyházuk iránti szeretetük s azokhoz való hű ragaszkodásuk. Szép jelét adták ennek ottani megjelenésünk alkalmával tanúsított lelkes fogadtatás által is. De megszünt az izgatás oka is. Mert az isk. mesteri lak és tanszoba

már készen vannak. Egygyel több kapocs az ekklésia összetartására és biztonságára.

Ugyancsak főgondnok úr ő méltóságával a jószág felügyelőség kiséretében szeptemberben megjártuk a néhai Derzsi János-féle puszta-szent-miklósi alapítványi birtokunkat. Erre egyházunk nemes jóltevője iránti kegyeletes érzés indított, másfelől személyesen megakartunk győződni ez alapítványi birtokunk állásáról. S valóban lelki örömmel töltött el a magában is becses birtok szintugy mint a jószág-felügyelőség által azon beindított gazdálkodás. Mily lendületet lehetne adni e hagyomány által nevelésügyünknek s az alapítványozó nemes intentiójának megfelelőleg sz keresztúri középtanodánknak, ha e végrendelet értelmében nem lenne kezünk megkötve, az által, hogy a jövedelem mondhatni egészben a tanulók segélyezésére van szánva s erre lesz majdan fordítandó. De igy is legyen áldott nemes jóltevőnk emléke. Az ő neve ott fog ragyogni örökre egyházunk legjobbjai között.

6. Angol és amerikai testvéreink ez évben is megküldötték a 100—100 font sterling segélyt budapesti ekklésiánk részére. Valóban nem tudunk elég hálások lenni azért a nagy szivességért, melylyel angol hitrokonaink egyházunk iránt viseltetnek. A tárgyalások rendjén alkalma lesz még a mlgs és főt. Egyházi Főtanácsnak tudomást szerezni arról, hogy az amerikaiak egy a nagy Channing nevét viselő tanári székre Kovács János tanár afia amerikai útja alkalmával gyült alapítványi összeget átküldték közelebbről nekünk. De egy ujabb szép jelét angol testvéreink irántunk való meleg érdeklődésének csak én mutathatom fel e jelentésemben, miután ez ügy egészen kivül esett az E. K. Tanács tárgyalásain. Méltó, hogy azt megismertessem.

Tagart kisasszony, ki budapesti templomunknak 1890 évi okt. 26-án történt felszentelési ünnepélyen is személyesen részt vett, Angliába hazatérvén, egy levelében arról értesített, hogy egy unitárius leány nevelő intézet igazgatónője, — mely intézetnél ő is felügyelő — Sharpe kisasszony hajlandó lenne egy magyar unitárius leányt elfogadni. Kevéssel ezután nevezett igazgatónő is felkért, hogy küldjünk ki egy leányt az ő igazgatása alatt levő „Channing house“, leánynevelő intézetbe; mert nagyon óhajtaná, hogy a mint a Manchester New Collegban folytonosan van egy magyar ifjú, az ő intézetében is legyen egy magyar leány s ez által is még szorosabbra füződjék a magyar és angol unitáriusok között fennálló, s mindkét félre nézve nagybecsű hitrokonsági viszony. Ő maga kész e czélból a kiküldendő leány teljes ellátását magára venni t. i. az intézetbe a bennlakást, élelmezést dijtalanul felajánlja.

E levelek értelmében felszólítottam Buzogány Mariska kisasszonyt, néhai Buzogány Áron afia s kedves emlékü barátom leányát, ki mint tanítónő már régebben alkalmazva van Budapesten a Zircen-féle tanítónő-képző intézetnél, hogy nem lenne-e hajlandó ez ajánlatot elfogadni; mire ő a szükséges felvilágosítások után késznek nyilatkozott egy évre kimenni Angliába, de csak úgy ha e

czélból a vallás és közoktatási minister úrtól egy évre teljes fizetése meghagyásával szabadságoltatását megnyerheti, a miben közbenjárni engem is felkért. Én ennélfogva nem is mulasztottam el a magam részéről is az ügyre vonatkozólag egy lehetőleg kimerítő levelet, illetőleg kérést intézni a minister úr ő nagyméltóságához, a ki teljes készséggel szabadságolni is kegyeskedett Buzogány Mariska kisasszonyt egy évre egész fizetése meghagyásával. A miniszter úrnak kérésemre e tárgyban f. évi márcz. 5-ről 4269. sz. alatt hozzám intézett nagybecsű leiratát bátor vagyok itt szó szerint közölni:

Méltóságos és főtisztelendő Püspök Ur!

Folyó évi január 28-án kelt becses levelére vonatkozva van szerencsém Méltóságodat arról értesíteni, hogy készséggel megadtam Buzogány Mária helybeli állami tanítóképezdei gyakorló iskolai tanítónőnek az 189²/₃-dik tanévre kért szabadságidőt, meghagyván őt arra ez időre illetményének teljes élvezetében.

Egyben megragadom az alkalmat, hogy elismerésemet nyilvánítsam a londoni Channing-house-school fentartóinak ajánlatukért, melylyel lehetővé teszik egy magyar unitárius tanítónő ott tartózkodását és tanulását. Ez intézmény állandóvá tétele az illető tanítónőknek és a hazai tanügynek nagy hasznára fog válni.

Fogadja méltóságod stb.

Gróf Csáky.

Örömmel jelenthetem, hogy ily előzmények után Buzogány Mária kisasszony szeptember elején el is ment Angliába. A napokban levelet is kaptam tőle, melyben ottani elhelyezkedéséről, szives fogadtatásáról örömmel értesít. Vajha sikerülne angol unitárius testvéreinkkel egybekötő ez új kapcsot is megszilárdítanunk.

Mily lélekemelő lenne jelentésemnek e pontja, ha nem kellene abban még egy érzékeny veszteségről is megemlékeznem. Ierson Henrik úr a brit és külföldi unitárius társulat titkára, valláskozönségünk meleg keblű lelkes barátja f. évi augusztus 27-én meghalt. A b. e. titkár úr budapesti templomszentelési ünnepélyünkről haza érkezvén csakhamar betegeskedni kezdett. A társulat egészsége helyre állíthatásáért egy helyettes titkárt választott melléje. Ő azonban a f. év nyarán végképpen lemondott titkári tisztéről. E. K. Tanácsunk ez alkalomból egy bucsu-üdvözlő iratot határozott küldeni Ierson úrnak. Mielőtt azonban e levelünk kezéhez juthatott volna, meghalt angol unitárius testvéreink, szintúgy mint nekünk őszinte fájdalmára. E haláleset feletti részvétünket is kifejeztük a társulatnak. S valóban angol testvéreink közül alig lehetett valaki úgy szivünkhez forrva, mint a boldogult. Nem kételkedem, hogy a boldogult egyházunk eme jóindulatát és rokonszenvét utódának Bowie Copeland uj titkár úrnak is örökségül hagyta, a kitől ez iránt már igéretet is vettünk, hogy a velünk való viszonynak ép oly hiv ápolója és fejlesztője kiván lenni. Adja Isten!

7. Visszatérve hazánkba, kedves kötelességemnek tartom megemlékezni az E. M. K. E. hazafias segélyéről, a mennyiben m.-sárosi

és komjátszegi tanítóink részére 50—50: szindi tanítónk részére 150 frt segélyt ez évben is megadni sziveskedett. M.-sárosi iskolánk építési költségeire is a múlt évben adott volt még 100 frtot. de ezt. minután az ottani építkezést ottani ekkl siánk még nem kezdette meg, szabályai értelmében visszakérte. Intő példa ez első sorban m.-sárosi, de e mellett összes ekklésiáinknak arra. hogy a ki magát elhagyja, más is elhagyja Remélem azonban. hogy mihelyt megkezdi érdekelt ekklésiánk az iskolaépítést az E. M. K. E. is megujítja a visszavont segélyt.

8. A Báró Baldácsi megbecsülhetetlen alapítványából egyházunknak jutott összeget a szokott módon kiosztani minden bizonynyal egyik legkedvesebb tárgya lesz most is főtanácsunknak. E helyen csak azt kivánom megjegyezni hogy a meghatalmazottak ez évi közgyülésében legnagyobb sajnálatunkra sem én. sem Gál Jenő afia nem vehettünk részt: de meghatalmazott társam Bedő Albert afia jelen volt és igy e közgyülésen is képviselve volt egyházunk.

9. Tudva lesz a Mlgs és főt. Egyh. Főtanács tagjai előtt, hogy a külömböző egyházaknak az országgyülés által 1868-ban megállapított s azóta évenkint megszavazott államsegély az ev. ref. és ágost. hitv. évangelikus egyházakra nézve a f. évre 12000 frttal felemeltetett, sőt az erdélyi róm. katholikus Status számára is. mely eddig e czimen nem segélyeztetett, 12000 frt államsegély szavaztatott meg. Sajnos, hogy a mi egyházunk ez ujabb segélyezéseknél teljesen mellőztetett. Az országos költségvetésnek a pénzügyi bizottságban való tárgyalásakor Hegedüs Sándor országgyülési képviselő ur ugyan szives volt ez iránt a vallás és közoktatásügyi miniszter úrhoz kérdést intézni: de a miniszter úr úgy nyilatkozott, hogy „az arány és viszonyok szerint az unitáriusok legjobban vannak dotálva s a szükséglet ez úttal nem volt olyan nyilván való, hogy az unitáriusok dotatiója felemeltessék.“ A lélekszámot tekintve lehet. hogy mi csakugyan nem vagyunk hátrányban az államsegélyt illetőleg a kedvezményezett egyházakkal szemben; de ha az arányt nem a lélekszámmal, hanem a vagyonnal állítjuk fel — pedig a segély természete ezt hozza magával — akkor nem tudom mennyivel kellene az államnak egyházunkat segélyeznie. nem hogy a más egyházakkal egyenlő módon fedezve legyenek szükségleteink. hanem hogy azokat e tekintetben csak meg is közelíthessük. De ne liczitáljunk a szegénységre, hanem legyen ez is egygyel több ok arra. hogy vallásunkért és egyházunkért, mint eddig, úgy ezután is kitartani. tenni és áldozni igyekezzünk: mert végre is önfentartásunknak legbiztosabb eszközeit önmagunkban kell keresni és feltalálni.

10. A mint a Mltgs és főt. E. Főtanács előtt már tudva van, a vall. és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága 10086—1890. sz. alatt elrendelte. hogyha a lelkészek valamely ok miatt más vallású gyermeket keresztelnek meg. kötelesek e ténykedésöket a megfelelő adatokkal záros határidő alatt az illetékes lelkésznek jelenteni. hogy ez a keresztelést anyakönyvezze s egyszersmind kimondotta, hogy csak ez utóbbi anyakönyvezés bir jogi hatálylyal. E miniszteri

rendeletet E. K. Tanácsunk olyannak tartván, mely a vonatkozó országos törvénynyel nemcsak hogy megegyezik, hanem annak végrehajtása czéljából szükséges is, ugyancsak 1890-ben 73. sz. alatt lelkész atiainak köröztetés útján tudomásukra hozta s meghagyta, hogy magokat szorosan ahoz alkalmazzák. Egyházunknak ugyan e rendelet miatt mind eddig egyik egyházzal sem volt hatósági beavatkozást igénylő összeütközése s így mellőzhető is lett volna jelentésemben ez ügyre is kiterjeszkedni. De mivel e kérdés a miniszteri rendelet kibocsátása óta oly hullámokat vert fel, a melyek mind a vallásfelekezetek közti békét, mind az államkormány tekintélyét fenyegetni és veszélyeztetni látszanak s hazánkban a 300 év előtti vallási viszályokat kelthetnék ki sirjaikból, lehetetlen, hogy e szomorú tünetek feletti mély sajnálatomnak s egyszersmind hazafiui aggodalmaimnak kifejezést ne adjak. Osztozni fog ebben minden bizonynyal egyh. főtanácsunk minden tagja. Egyebet mi úgy sem tehetünk. Az ország törvényeinek tiszteletben tartatása a kormány kötelessége. Vagy a mennyiben e törvények végrehajtása legyőzhetetlen akadályokba ütközném, a megfelelő útakat és módokat a czél érdekében kitalálni és alkalmazni hasonlóképpen a kormány feladata. S úgy látszik, hogy ez most nem csekély gondot is ád hazánk kormányának. Sőt a mint a beteg embernek mindenki tud valamely gyógyszert ajánlani: úgy e válságos helyzetben is mindenki szeretne tanácsot adni. Innen a kötelező vagy fakultativ polgári házasság, az anyakönyv vezetésnek részleges vagy általános államosítása, a teljes vallás-szabadság vagy csak vallás egyenlőség iránti különféle tervek és javaslatok. Ezekből mikor, melyik és hogy valósul meg! ki tudná megmondani? Mert ha tán elméletben a választás nem is lenne nehéz, hazánk sajátlagos viszonyait, népünk miveltségi fokát, az egyházaknak az állammal történelmileg kifejlett szerves kapcsolatát tekintve, még sem éppen könnyü gyakorlatilag a legjobbat meghatározni. Hiszen a nagy emlékű Deák Ferencz országgyülési utolsó nagy beszédében már 1873-ban kifejtette a leghelyesebb egyházpolitika alapelveit. S mi valósult meg ezekből máig?! Ezekhez képest én ez úttal csak egy óhajtásra szorítkozom. És ez az: hogy a mostani mindenesetre bonyolult helyzetből való kibontakozás által a vallás- és lelkiismeret szabadság ügye ne csak ne szenvedjen, hanem inkább nyerjen s ennek folytán a felekezetiesség hazánk fejlődésének, állami megszilárdulásának útjában ne álljon.

11. Jakab Elek egyh. tanácsos atia „Kolozsvár Története“ czímű művének II-dik kötetét csekély 5 frt árért nekem, illetőleg egyházunknak felajánlván, abból a czélból, hogy a mennyiben e műben vallásunkat és egyházunkat illetőleg igen sok becses adat és történeti részlet foglaltatik, ekklézsiáink és belső embereink számára megszerezhessük, miután a czélt figyelemre méltónak és az ajánlatot kedvezőnek találtam, egy nehány egyházi tanácsos atia szives segedelmével és áldozatkészségéből a nevezett műből 27 példányt tényleg meg is szereztem. Ezekhez Jakab Elek atia még 16 példányt ajándékozván, azzal a megbizással, hogy azokból mindenik egy-

házkörünkbe 2—2 példányt, egyet egy ekklézsiának s egyet egy belső embernek az ő nevében osszak ki. a napokban meg is érkezett. összesen 43 példányt, melyeknek még ide szállítási költségeit is Jakab Elek afia hordozta, ugyancsak egy pár nappal ez előtt beadtam az E K. Tanácsnak, a honnan azokat rövid időn részint mint egyes hitbuzgó afiai, részint mint magának a szerzőnek becses adományait, egyes ekklézsiánknak és belső ember afiainak ki fogjuk osztani. Fogadják az illetők e helyen is szives köszönetemet. Azok az ekklézsiáink és belső ember afiai pedig, kiknek e becses mű majdan ajándékképen birtokukba jut. olvassák el méltó figyelemmel, mert abból Kolozsvár története mellett egyházunkra vonatkozólag is valóban sok szép és hasznos ismeretet szerezhetnek magoknak. a mennyiben vallásunk éppen Kolozsvárról indulván ki s egy ideig az egész város unitárius vallásu lévén. ennek történetében egyházunk történetének is a dolog természeténél fogva kiváló helyet kellett. hogy a mű szerzője juttasson.

Adakozásról lévén szó, megemlítem, hogy a Sz-Udvarhelyt építendő templom javára a mltgs főgondnok úrral kibocsátott felhivásunkra az adakozások folyamatban vannak. Az eddigi eredmény a nyilvánosság előtt álló közleményekből tudva van. Reméllem azonban, hogy e közleményeket még nem kell lezárnom. Valamint bátor vagyok jelezni, hogy E. K. Tanácsunk közelebbről hódmezővásárhelyi egyházközségünknek is megadta az engedélyt. hogy az ott épitendő templomra gyüjtéseket eszközöljen Szeretem hinni. hogy ez ifjú. de életképességének már eddig is sok szép jelét tanusított egyházközönségünk kéregetése is meleg fogadtatásban részesül egész vallásközönségünk kebelében. a mit a legmelegebben ajánlok is. Nyujtsunk mindnyájan segédkezet hódmezővásárhelyi buzgó hiveinknek. hogy a nagy alföldön Isten segedelmével felépíthessék az első unitárius templomot.

12. Még csak halottainkról kell megemlékeznem. Fájdalom. a halál ez évben nagy aratást tett sorainkban nemcsak a számot, hanem a veszteség súlyát is tekintve. Első sorban is ime. hiányzik közülönk az. kit nemes kedélye, valamint törhetlen munkakedve egyaránt a tisztelet és közbecsülés tárgyává tett mindnyájunk előtt. Kovácsi Antal. kolozsvári főiskolánk érdemes tanára s 15 éven át egyházunk szakavatott derék közigazgatási jegyzője. csaknem váratlanul. mert alig pár heti betegség után itt hagyta annyi buzgalommal és értelemmel betöltött helyét. Nyomon követte őt Berde Áron hasonlóan huzamos ideig egyik tehetséges tanárunk. majd második főgondnokunk. Egyházköri felügyelő gondnokaink közül kettőt veszítettünk el: Gálfi Sándort és Szentiványi Józsefet. Amaz épen betegeskedése miatt már nem is volt hajlandó e tisztét elfogadni. ez évek hosszú során át teljes buzgalommal töltötte be azt. Sala Sámuelben egyházunknak egy régi s nagy tekintélyű családja utolsó sarját. Paget Jánosban. kinek legtöbbet köszönhetünk. angol testvéreinkkel való ma már megszilárdult egybeköttetésünknek, ezen testvéreinknek egy ide telepedett és megmagyarosodott tagját veszítettük el. Az ifjabb

nemzedékből Kriza Gyulát, néh. Kriza János püspökünk derék fiát, Uzoni Sándort egyházunkban egy szintén hírneves papi családnak széptehetségű utódát, valamint Szentiványi Jánost, egy pár évig főiskoláinknál is alkalmazott tanférfit szólítá el idő nap előtt a halál. Dénezs Mihály, Török Péter, Csécs András, Cseh József, Csipkés Albert és id. Zsakó János egyh. tanácsos afiaiban hasonlóan egy-egy megbizható lelkes bajnoka esett el kisded táborunknak. Ha ezekhez hozzá számítjuk fennebb már megnevezett elhunyt belső ember afiait csakugyan bőven kiadtuk ez évben a halálnak az adót. Kisérje áldás emléköket.

Ezzel évi jelentésemet, tanácskozásainkra e helyen is Istennek szent áldását kérve bezárom, a

Mltgs és főtisztelendő Egyházi Főtanácsnak

Kolozsvárt, 1892. október 29-én

atyafi szolgája
Ferencz József
unitárius püspök.

II. Közigazgatási jelentés.

Mélt. és Főt. E. Fő Tanács!

E. K. Tanácsunknak a lezajlott évben folytatott működéséről és végzett munkájáról, valamint az egyh. köri hatóságok és ekklézsiák működéséről és állapotáról előterjesztendő ezen jelentésünkben első helyen is arról kell megemlékeznünk, hogy Kovácsi Antal közig. jegyző afiának váratlanul bekövetkezett szomoru halála után helyébe ideiglenesen alkalmazta E. K. Tanácsunk tanügyi jegyző Boros György afiát, s helyébe a tanügyhez Kovács János afiát.

Ennek előre bocsátása után jelentjük, hogy az esperesi vizsgálati jegyzőkönyvekből örömmel győződött meg E. K. Tanács arról, hogy a vizsgáló székek fokozódó buzgósággal teljesítik híveink és ekklézsiánk szellemi és anyagi érdekei felett ellenőrzői és kormányzói kötelességeiket, s hogy a közgyűlési jegyzőkönyvből s különösen némely esperes afia által a közgyűlésre előterjesztett részletes jelentésekből az egyházkörnek szellemi és anyagi viszonyai s úgyszintén esperes afiai évi intézkedései könnyen és világosan áttekinthetők.

Ezen jelentésekből örömmel győződött meg E. K. Tanács arról, hogy a vallás-erkölcsi élet nem hogy hanyatlott volna, sőt az eddigihez javulás mutatkozik. A tiszta erkölcsi életnek egyik ellensége, a *vadházasság*, több esetben megszüntettetett. Némelyik kör ezen a téren kiváló sikert ugy ért el, hogy az ügyet az ekklésiai fegyelmi biróság hatáskörébe tette.

Az egyházi és a műének szakszerü gyakorlása az egyh. köri dalkörökben szép eredményűnek mutatkozott, kivált a keresztúri s udvarhelyi körökben.

Egyszerüségökben díszelgő templomainkban a közelebbi években néhol kezdettek *halotti koszorukat* helyezni be, a mi arra indí-

totta E. K. Tanácsot, hogy (210—1892. sz.) egy tiltó körrendeletet bocsásson ki, mivel ez a gyakorlat nemcsak azért akadályozandó meg, mivel vallásunk elveivel ellenkezik, hanem azért is, mivel főleg járványos betegségek esetében könnyen alkalmúl szolgálhat a betegség terjesztésére.

A vallásos buzgóság fokmérője az *áldozatkészség* több ekklézsiánkban igen szépen nyilvánult, a miről „A“ alatt mellékelt kimutatás kellemesen ható képet tár föl. Egyes buzgó híveink adományai közül megemlítjük, hogy Fábián István afia 500 frt alapítványt tett Kaálban 41 szegény ekklézsiai tag zabkepéje megváltására; Árkoson a hivek 307 frtot ajándékoztak építési czélokra.

H.-Keményfalván a kebli birtokosság 300 frtot épitkezésekre; H.-Szt.-Mártonban az ekklésia 800 frtot adott temploma épitésére; ugyanott ifj. Dániel Gábor egyh. tanácsos 50 frtot; H.-Szt.-Pálon Tóth Ferenczné, Benkő Zsuzsánna 100 frt alapítványt tett. Az ajándékozások összege 2997 frt 33 kr; s ezen kívűl földbirtokot ajándékozott Jakab Gyula köri gondnok afia Kénosban temető helyet; Gr. Thoroczkai Miklós Toroczkó Szt.-Györgyön temető helyet stb.

Hiveinknek még szegényebbjei is készséggel áldoznak, a hol szükség van, sőt nem egy eset mutatja, hogy önkéntesen is fölkeresik az alkalmat, hogy megjelenhessenek az Úr oltára előtt. Legyen kedves áldozatjuk az Isten előtt.

Egy-két eset fordult elő csupán, a mikor híveink a közterhek viselésétől vonakodtak, avagy azért fizetést kivántak. E. K. Tanácsunk esetről-esetre megadta a megfelelő atyai intést, s hiszi, hogy meg lesz a kellő eredménye.

H.-karácsonfalvi és szőkefalvi ekklézsiánknak, az elsőnek mesteri háza és egy tanterem, az utóbbinak papi háza épitésére kölcsön adott E. K. Tanácsunk s szóváthi ekklézsiánknak hasonló czélokból megengedte a kölcsönhöz folyamodást, mindenik esetben a helyzet és a szükség kényszerítése következtében.

Vagyonunk kezelésében átalában véve elég pontosak ekklésiáink, de külön pénztárnokot még nem mindenik alkalmazott, bár arra már a multban is ugy mint most utasíttattak. Főleg Aranyos-Torda körben az a helytelen szokás volt, hogy a pénzkezelő egyházfiakkal szolgálati évök megszünése után is föntartották a számadásos viszonyt, minek következtében néhol nyolcz-tiz pénztárnok számadása állott függőben. Ezt a helytelen állapotot a mult évi vizsgáló-szék java részben rendezte.

Fordult elő két eset olyan is, hogy az E. K. Tanács maga kellett, hogy elrendelje a vizsgálatát saját külön megbizottjai által. Egyik esetben *Szőkefalván* a számadások tisztáztattak s a jelen polgári év végére, remélhetőleg teljes lebonyolításhoz jutunk. A másik esetben *Toroczkó-Szt.-Györgyön* még mindig folyamatban van a már több év óta tartó végelszámolás. Ezen a helyen az a sajnos körülmény forog fenn, hogy illető lelkész afia is mint számoló szerepel, sőt az E. K. Tanács olyan visszaélésnek jött a nyomára, a minek következtében fegyelmi vizsgálatot kellett, hogy elrendeljen. A vizs-

gálat most van folyamatban. A keresztúri körben Nagy-Solymoson az esperes inditványára a lelkész és gondnok ellen a fegyelmi vizsgálat bevezetése szintén kimondandó volt.

Az első foku fegyelmi biróságoktól csupán két fegyelmi ügy került E. K. Tanácsunk elébe, s ezek is csak kisebb rendüek voltak.

A „B“ jegy alatt mellékelt kimutatásban a lehetőségig híven összeállított képét nyujtja E. K. Tanácsunk ekklésiáink forgó *pénz és pénzértékü vagyonának.* Örömmel tapasztalta E. K. Tanács, hogy az ekklésiák vagyona ebben az évben is szépen gyarapodott. Az esperesi vizsgálat alatt álló ekklésiák vagyona:

	Közalap.	Takarékban.	Magánosoknál.	Teher.	Kepe alap.
Felsőféher körben	1.191·47	—	—	3.419·57	—
Háromszék „	54.752·60	1.116·74	53.645·86	21·—	15.204·—
Udvarhely „	22.298·36	11.982·13	10.186·01	2.480·68	8.073·—
Maros „	49.961·72	—	—	—	—
Torda-Aranyos „	20.800·—	17.651·30	17.792·26	—	12.900·—
Keresztur „	9·564·67	—	—	—	3.835·—
Küküllő „	2.599·51	369·87	—	—	189·—
Kolozs-Dob. „	1.041.—	—	—	—	—
	162.209·33	39.100·04	—	—	30.204·56
Püspöki vizsgálat alatt állóknál	111·841.40	—	—	—	—

A regále kártalanítás ügyében végleges jelentést E. K. Tanácsunk ezzel az alkalommal sem tehet, mivel az ügy némely ekklésiát illetőleg még elintézés alatt áll. Annyit azonban örömmel jelenthet, hogy a jogügyész afia kezére bizott Aranyos-Tordaköri ekklézsiáké, valamint az alapítványi jószágoké megoldást nyert.

Pert folytat ekklésiánk közül a dicsőszentmártoni a szombati malomvám ügyében, mely most a harmadfoku biróság előtt áll, s eddigelé az ekkl. javára dőlt el. Tarcsafalvi ekklésiánk ellen az ekklésia havasa haszonélvezeti jogáért három ekklésiai tag pert inditott a polgári hatóságnál E. K. Tanácsunk az ekklésiát felhatalmazta, hogy jogát védelmezze, s a pert vegye föl. E. K. Tanácsunk jogügyész afiát kérte föl az ekklésia védelmezésére. A per folyamatban van, a mi az ekklésia belső békéje és vagyoni érdekei tekintetéből valóban sajnos.

Az 1891. évben számos ekklésiában volt építkezés. Csak a nagyobb szabásuakat említve: *Árkoson* díszes papi ház (mintegy 1200 frt). *Bölönben* mesteri csűr (922·40), *Ürmösön* papi ház és mellék épületek (2335·78), *Derzsben* papi lak és melléképületek (mintegy 2000 frt). *H.-Karácsonfalván* mesteri lak s egy tanterem (mintegy 1500 frt), *Medeséren* iskolaház (6—7000 frt). *Korondon* toronyfedél (930 frt), *Sz.-Keresztúron* toronyfedél (366.50). *Szentháromságon* iskolaház, *Szőkefalván* papilak építtetik (500 frt), *szoráthi* papilak (2000 frt) *Abrudbányán* templomjavítás (866 frt). Templom építésre kért és nyert engedélyt bölöni népes ekklésiánk. Fekvőségeket több ekkl. vásárolt Bölöni ekklésiánk egy jó minőségű szép birtokot 32000 fr on; keresztúri ekkl. külső birtok részeket 4107

frton. Ezenkivűl kisebb nagyobb terjedelmű és értékű fekvő birtokot vásárolt a bágyoni, haranglábi, hőrispataki (keresztúri kör), ravai, alsórákosi, kis-solymosi ekklésia. Kölcsön gabona magtár állíttatott föl Szováthon, Iszlóban.

A kepemegváltást E. K. Tanácsunk múlt évi zsinati Főtanács határozata (32. sz.) alapján Sinfalván életbe léptette.

A belső emberek nyugdíj intézetébe még mindig nagyon sokan nem fizették be tartozásaikat, minek következtében a hátrálék 2304 frt 6 kr feltünő nagy összegre nőtt. E. K. Tanácsunk e miatt már nem egy esetben jött abba a sajnos helyzetbe, hogy a nyugalomba lépett belső ember afiának nem utalványozhatja nyugdíj illetékét, tartozása nem lévén befizetve. Reméli E. K. Tanács, hogy a nyugdíj intézet pénzalapjáról teendő külön felterjesztés rendjén a Mélt. és Főt. E. Főtanács módját fogja találni e sajnos állapot megszüntetésének. Ez alap vagyonából 5000 frt regale kötvénybe fektettetett.

Esperes Rédiger Árpád afiával huzamos idő óta tartó betegsége okán benyujtott kérésére E. K. Tanácsunk a küküllői körbe, az esperesi administratorságot köri jegyző Molnár János afiára bízta.

A hazai testvér-egyházak közül a Tiszáninneni ev. ref. egyh. kerület Kún Bertalan püspöksége 25 éves s papsága 50 éves jubileumára; a tiszántuli ev. ref. egyh. kerület Tisza Kálmán főgondnokunk 25 éves jubileumára meghivta E. K. Tanácsunkat. Mindkét esetben megköszönvén az irántunk tanusított figyelmet, E. K. Tanácsunk egy-egy üdvözlő-iratban tolmácsolta az ünnepelt jeles egyházfők iránt való tiszteletét s az ünnep feletti örömét.

Boldog emlékü Br. Orbán Balázs afiának 1890-ben végrendeletileg keresztúri középiskolánkra maradt hagyatéka az ügyvédje jelentése szerint letárgyaltatott ugyan, de ugy a vagyon állaga, mint a végrendelet a törvényes eszközök által megtámadtatott és most a | erre utasító végzés meghozatala van hátra. Az ügyvéd az iskola érdekében a Szejke-fürdőt zár alá tette s a zárgondnok a legatumokat évenként letétbe helyezni tartozik.

Magyary Mihály egyh. Tanácsos afia a f. évben 50 frt összeget helyezett le a kolozsvári márcz. 15-iki bizottságnál, oly rendelkezéssel, hogy annak a kamatjának 3/4 része föiskolánkban annak az ifjunak adassék, a ki (márcz. 15-én) a Petőfi „Talpra Magyar“ cz. költeményét legjobban szavallja.

Épen a legközelebbi napokban érkezett be E. K. Tanácsunkhoz Schuller Lajos közelebbről elhunyt ev. ref. vallásu, nagyszebeni lakós, állami hivatalnoknak a végrendelete, melynek egyik pontjában 2500 frt alapítványt tesz atyja emlékére azzal a meghagyással, hogy annak kamatja jövedelméből székely-keresztúri középiskolánk igazgatósága néhai édes atyjának Timafalván levő sírját gondozza és halála évfordulóján egy élő virágból font koszorút helyezzen rá.

E. K. Tanácsunk a kegyes alapítvány összegét már kézhez vette, de az alapítvány rendelkezéseinek megfelelő intézkedésekre nézve a jelentést és javaslatot csak a jövő Fő Tanácsra terjesztheti be.

Jelenteni kivánja E. K. Tanácsunk, hogy Berde Mózes egyh. tanácsos afia 1881-ben beadta volt egy zárt végrendeletét, melyet kivánságára E. K. Tanácsunk ugyanazon évi 40 sz. határozatával őrizetbe vett. Ezt követőleg 1883-ban pénzintézeti könyvecskéit és értékpapirjait adta be Berde Mózes afia azzal a kéréssel, hogy azokat egy záros pléh-ládában a vallásközönség vasszekrényében tarthassa. Ezt a kérést E. K. Tanácsunk szintén teljesítette. Ezt követőleg 1891-ben február 12-én egy ujabb zárt végrendeletet nyujtott be Berde Mózes afia, melyet E. K. Tanácsunk 28—1891. sz. határozatával szintén el ogadott és őrizetbe vett. Berde Mózes afia értékeit 1891 évi nov. haváig ezen a módon itt kezelte, midőn azonban magához vette. A folyó évi január elején a jelzett értékeket megőrzés végett leltár mellett ujból visszaadta, az E. K. Tanács pedig 166—1892. sz végzésével őrzeménybe átvette. Ezen elhatározásra E. K. Tanácsot különösen az is hajlandóvá tette, hogy ezen letéteményezés és Berde Mózes afia végrendeletei elhelyezése között okozati kapcsolatot látott.

Berde Mózes afia időközben, a mint ez mindnyájunk sajnálatára tudva van, betegsége miatt Budapestre szállittatott gyógykezelésre. Berde Béla afia pedig, mint rokon a gondnokság alá helyezés iránt lépéseket tett, s ennek alapján ideiglenes gondnoknak kineveztetvén, az ő kérésére a kolozsvári árvaszék a már jelzett értékek és végrendeletek leltározását eszközölte, miután abba a E. K. Tanács is beleegyezett.

Az alapitványi jószágokban a mult évben az a lényeges változás állott be, hogy a Lukácsfalvi s a hozzátartozó jószág-részek eladattak. Erre nézve az összes jószágokról a jószág felügyelőség megtévén jelentését, azt E. K. Tanács magáévá tette és egész terjedelemben fölterjeszteni határozta.

Ferencz József
unitárius püspök.

Boros György
közig. h. jegyző.

III. Tanügyi jelentés.

Mltsgs és Föt. E. Főtanács!

E. K. Tanácsunknak egy évi müködéséről a tanügy terén, van szerencséje jelentését a következőkben megtenni.

Miután a f. évi márt. hó 11-én Zsuki László egyházunk nagynevü jóltevője halálának 100-ik évfordulója volt, Föt. püspök úr inditványára az E. K. Tanács meghatározta, hogy a kegyeletes megemlékezés kifejezésével a nevezett napon ünnepélyt rendezzen. Ehhez képest 2—892. sz. a. felhivta a kolozsvári főiskola igazgatóságát, hogy az ünnepély megtartása iránt állitson meg egy programmot, s azt terjessze bé. Az elfogadott programm értelmében a halhatatlan jóltevő emlékére rendezett ünnepély, a kolozsvári főiskolában, melynek részére alapitványát tette, az isk. igazgatóság vezetése

alatt, május 8-án tartatott meg. A hála ünnepély méltó volt a nagy jóltevő emlékéhez.

Egy másik nevezetes mozzanat főiskolánk történelmében az 1891. nov. 5-én tartott — tanári beiktató ünnepély. Ugyanis az E. K. Tanács intézkedése alapján egyszerre három rendes tanár, u. m. Kanyaró Ferencz, Boros Sándor és Nagy Gyula atiai tartották meg székfoglaló beszédeiket. Újak jőnek, régiek mennek. E mondat változhatatlanságát kelle tapasztalni főiskolánk tanári karának is, mert csakhamar érzékeny veszteség érte Kovács Antal rendes tanárnak f. évi január hóban történt halála által, ki egyházunknak 35 évet meghaladó hosszu idő alatt lelkiösmeretes müködésével hasznos szolgálatot tett.

Elhunyt tanártársunk leánya Boros Györgyné édes apja szakkönyveiből 81 kötetet ajándékozott főiskolánk könyvtárának, mely becses ajádékáért E. K. Tanácsunk köszönő iratot küldött az adományozónak.

A kolozsvári főiskola kiépitése ügyében az 1892-iki Zsinati Főtanács 54. sz. határozata értelmében, az E. K. Tanács 256—891. sz. alatt felhivta az épittető bizottságot véleményes javaslatra a mely 308—891 sz. alatt beterjesztett véleményében azt ajánlja, hogy az E. K. Tanács találja meg a városi törvényhatóságot az iránt, hogy az utvonalat jelölje meg mind belmagyar- mind szappan-utczában. Továbbá, hogy az épület alaprajzai terjesztessenek fel a vallás és közoktatási miniszter urhoz úgy, a mint vannak, észrevételei megtétele végett s hogy Pákey Lajos mérnök atia is küldessék fel felvilágositás adás végett.

Az E. K. Tanácsnak a városi Tanácshoz beadott folyamodását a szappan-utczai határvonal megállapitása iránt 4201—1892 sz. a. elutasitotta, mivel a tervrajzban feltüntetett szabályozási vonal esetleges létesitése egy szomszéd birtokos magán jogát sértené. E határozat következtében az E. K. Tanács 58—892 sz. a. felhivta az épittető bizottságot Pákey Lajos mérnök atiával egyetértőleg ujból megállitott s beadott határvonal a városi közgyülésnek 135. j. k. sz. alatt hozott határozata alapján nem fogadtatott el, s az E. K. Tanács kérésével eluataistatott. Ez elutasitó végzés ellen az E. K. Tanács 157—892. sz. a. felfolyamodást intézett a Nagyméltóságu m. kir. belügyminiszter urhoz s egyuttal a Nagyméltóságu vallás és közoktatási miniszter urat is felkérte az ügy támogatására. Miután a Nagyméltóságu m. kir. belügyminiszter urnak 63. 450—892. sz. a. hozott határozatával felfolyamodásunknak hely nem adatott, az E. K. Tanács 246—892. sz. határozata alapján felkérte a városi tanácsot, hogy szakközegét mielébb küldje ki a határvonalnak szabatos megállapitása végett, hogy ennek alapján főiskolánk kiépitéséhez szükséges tervrajzot elkészithessük. Sajnos, ezen feltüntetett akadályok miatt még csak ennyire haladtunk az épitkezés ügyével.

Dr. Finály Henrik kolozsvári tank. h. főigazgató, mint kormány képviselő meglátogatta kolozsvári és kereszturi gymnásiumainkat, s

a tapasztaltak és a tanitás eredménye felett megelégedését nyilvánitotta.

Ezzel kapcsolatban felemlitjük, hogy kolozsvári és székely-keresztúri gymnásiumainkhoz látogatóúl az 1892/93-ik isk. évre Kuncz Elek kolozsvári tank. főigazgató neveztetett ki.

Kolozsvári főiskolánknál, mint a megelőző években, úgy a lefolyt iskolai évben is, P. Horváth Kálmán és Kőváry László buzgó és áldozatkész felügyelő gondnok afiai tetemes összeggel járultak a tanulási nemes ösztön fokozására, s a szegény sorsu tanulók támogatására.

Vallás és közoktatásügyi m. kir. miszter ur ő Nagyméltósága 7187—892 sz. rendelete alapján a kolozsvári főiskolával kapcsolatban levő elemi iskolára a kötelező nyugdij illeték fizetését elrendelvén, vallásközönségünk 3 tanitó után fizeti az évi 36 frt illetéket.

Vallás és közoktatásügyi miniszter úr ő Nagyméltósága 29.761—1891 számú leiratában arról értesitett, hogy az egyh. ének és zenének az állami tanitóképezdében való gyakorlatiasabb és rendszeresebb tanitása érdekében egy rendeletet és tantervet adott ki. A rendeletben kifejezi, hogy a kántori teendőkhöz tartozó egyéb ismeretek elsajátitása érdekében kivánatos és szükséges, hogy az illető növendékek lehetőleg gyakran segédkezzenek a szertartásoknál. E végből felkéri egyházi főhatóságunkat, hogy az állami tanitóképezdék növendékeinek a szertartásoknál való segédkezés engedtessék meg.

Az E. K. Tanács örömmel vette tudomásul a Nagyméltóságu miniszter urnak ez üdvös intézkedését s tudomására hozta, hogy készséggel nyitunk tért a képezdei növendékeknek s e tekintetben a szükséges intézkedéseket meg is tette.

Az E. Fő Tanácsnak 1891. aug. 24-éről 64. sz. alatt a székely-keresztúri középiskolának állami segélyben leendő részesitése iránt felterjesztett kérését, vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter ur ő Nagyméltósága 57.403—891 sz. leiratában elutasitotta, mivel a mint irja, közvetlen közelében Sz.-Udvarhelytt három teljes magyar középiskola van, minél fogva a szóban lévő algymnásium csupán helyi és felekezeti érdeket képvisel, de állami szempontból szükséget nem pótol. A mely miniszteri leiratot az E. K. Tanács legnagyobb sajnálattal vette a maga részéről tudomásul s hasonló érzéssel hozza annak tartalmát a tárgysorozat rendén is az E. Fő Tanács tudomására.

Miután a mult évben kihirdetett pályázat a székely-keresztúri gymnásiumnál felállitandó VI tanári székre eredménytelenül maradt, az E. K. Tanács 108—1892 sz. alatt hozott határozata alapján ujból kihirdette a rajz- és menyiségtani székre a pályázatot folyó évi julius 15-ig tartó határidőig, de egy pályázó sem jelentkezett.

A felső- közép- és az összes népiskolákról a részletes jelentés a tárgysorozatba fel lévén véve, arra itt nem terjeszkedünk ki.

Az unitáriusok E. K. Tanácsának Kolozsvártt 1892. október 24-én tartott üléséből. Mély tisztelettel lévén a Méltóságos és Főtisztelendő E. K. Fő Tanácsának

alázatos szolgája

Ferencz József
unitárius püspök.

Kovács János
h. tanügyi jegyző.

E jelentések elhangzása és örvendetes tudomásul vétele után elnöki ajánlat következtében uj egyházi tanácsosoknak választattak: Gál Kelemen, Gálfi Lőrincz, tanárok, Árkosi Lajos, vasuti hiv., Orbók Ferencz, adótiszt. Nagy Miklós, gyógyszerész. Dézsi Mihály, lelkész, Binder János, tanító, dr. Gelei Lajos, bányaorvos, Csiki László, kir. ügyész. Simó János, Ürmösi Sándor, Gálfalvi János, lelkészek, dr. Pálfi Gyula, orvos. Hosszu Ferencz, tanító, Kovács Sándor, tanf. tollnok, K. Nagy István, birtokos. Megválasztott egyh. tanácsosok fölhivattak, hogy megválasztásuk el- vagy el nem fogadása felől nyilatkozzanak, mivel ellenkező esetben nevük a névsorból töröltetni fog.

Mint uj egyházi tanácsosok esküt tettek: Gál Kelemen, Gálfi Lőrincz, tanárok, Miklós György, tanító, Máté János, hiv., Gábor Albert, Dézsi Mihály, papok, Ádám Dénes, táblai biró, Simó János, pap, Árkosi Lajos hiv., Binder János, tanító.

Ezután megtörtént a bizottságok kiküldése a közigazgatási, pénzügyi, tanügyi, főpapi-széki jegyzőkönyveknek jelentés-tétel mellett való megvizsgálására; továbbá a központi pénztár, nyugdíjintézet, keresztúri és tordai iskolák számadásainak és költségvetéseinek, valamint a puszta-szent-miklósi, alamori birtokok számadásainak felülviszgálására. Végül a segélyek kiosztása iránti javaslat-tételre és a szavazatok beszedésére szintén küldetett ki egy-egy bizottság.

A szavazat-szedő bizottság mindjárt meg is kezdvén működését, megkezdődik a szavazás, külön a főgondnoki s külön a pénztárnoki, jegyzői, tanári és számvevői állásokra. Megtörténvén a szavazás, az osztatlan bizalom a főgondnoki székbe P. Horváth Kálmánt, ez áldozatra és tettre kész isk. felügyelő gondnokot emelte, kit uj állásában Ferencz József püspök üdvözölt ékes szavakban, mire megválasztott főgondnok a választást mélyen meghatva fogadja el s a hivatalos esküt leteszi. Központi pénztárnoknak: Benczédi Gergely, kolozsvári főiskolai tanárnak: dr. Nyiredi Géza, közig. jegyzőnek: Boros György, tanügyi jegyzőnek: Kovács János, számvevőnek: Gyulay Árpád választattak meg. P. Horváth Kálmán helyébe a kolozsvári főiskolához egyik felügyelő gondnoknak megválasztatott Kozma Ferencz, ki szintén a hiv. esküt leteszi. Uj hivatalukban esküt tettek még Boros György és Kovács János. Hajós János isk. felügyelő

gondnok a pénztárvizsgáló bizottsági elnökségről soknemü elfoglaltatása miatt lemondván, helyébe választatott Gyulay László

Az alapítványok és hagyományokról teszi meg ezután az E. Képv. Tanács tűzetes jelentését.

A néh Derzsi János hagyatékából az Emkének a 10.000 frt ki lett fizetve. Biás István végrendeleti végrehajtó atyánkfiával a végelszámolás megtörtént. Ez alapnak azonban még vannak terhei, így hát csak nehány év mulva, ha terheitől megmenekszik, kezdheti meg nemes rendeltetésénél fogva a szegény tanulók segélyzését keresztúri és kolozsvári gymnasiumainkban.

Debreczeni Szabó József ez évi jan. 12-én Debreczen városában elhalván, végrendeletileg e városban alakulandó unitárius egyházközség számára hagyta a Hatvan-utczában levő házastelkét és husz hold területü birtokát, melynek évi jövedelme 420 frt. Jelenti az E. K. T., hogy a végrendelet értelmében a temetésre elküldötte Molnár S. jogügyész, Péterfi Dénes lelkész és Iszlai Márton énekvezér afiait 12 tanulóval, kik a temetést megfelelő tisztességgel végezték. Bejelenti az E. K. T. boldogemlékű Végh József orsz. allevéltárnok végrendeletét, ki elhalt Budapesten ez év február 12-én. Végrendeletében a Sz.-Keresztúron felállítandó VI-ik tanári székre hagyományozott 1595 frtot. A főtanács kegyelettel vette tudomásul néhai nagylelkű hagyományozó afia ezen szép alapítványát.

Az E. K. T. jelentése szerént néh. Kovácsi Antal tanár emlékére is gyüjtötték tisztelői, barátai és tanítványai koszoru-megváltás czimén egy alapot, melynek összege tesz 455 frt 5 krt. Ez alapnak rendeltetése a latinnyelv és irodalom tanulásának serkentésére az ifjuság körében pályadíjak kitűzése.

E jelentést is a főtanács kegyelettel veszi tudásul, a pályadíj kezelésére készült szabályzatot jóváhagyja, s elhunyt tanár afia halála felett maga is kifejezést ad mély részvétének és fájó emlékezetének.

Jelenti az E. K. T., hogy a Ferencz József püspök közbenjárása következtében Amerikából megérkezett ama segély, melyet Kovács János tanár ott járta alkalmával a Nemzeti Conferentian gyüjtött a főiskolánknál állítandó Channing tanári szék alapjára. Ezen összeg 10.600 frtot tesz és gyümölcsözés végett a jelzett tanári alapra takarékpénztárba helyeztetett. A Főtanács, midőn e jelentést tudomásul veszi, a legnagyobb elismeréssel adózik Kovács János tanárnak, mivel az ő fáradozásainak köszönhető első sorban ezen szép alapítvány. Egyúttal felkéri a főtanács a Képv. Tanácsot, hogy eddigi munkásságát az angol és amerikai hitrokonainkkal való öszszeköttetés fentartása ügyében tovább is fokozott mértékben folytatni: tartsa első rangu kedves kötelességének.

Teljes megnyugvással hagyta jóvá a főtanács az E. K. Tanácsnak a „lukácsfalvi birtok“ eladása által tett igen hasznos eljárását, mely által vallásközönségünk több ezer forintra menő tiszta haszonhoz jutott. Egyuttal megbízta az E. K. Tanácsot, hogy a kapott összeggel alkalmilag vásároljon más megfelelő birtokot.

Tudomásul vette a főtanács, hogy az E. K. T. felterjesztésére a közoktatásügyi minister főiskolánkhoz rendes tanárrá a latin-magyar nyelvi tanszékre kinevezte Péterfi Lajos sz.-keresztúri tanárt, a német-magyar nyelvi tanszékre h. tanárnak Gál Kelemen, ma már okleveles tanárt, kik állomásaikat a jelen tanév elején el is foglalták. Egyuttal megbizatott, hogy az illető rendes tanárokat hivatalukba ünnepélyesen igtassa be.

Jóváhagyta a főtanács az E. K. T. azon intézkedéseit is, melynél fogva a sz.-keresztúri gymnasiumhoz helyettes tanárnak Pap Mózes tanár-jelöltet alkalmazta Péterfi Lajos helyébe a latin-magyar nyelvi tanszékre; valamint Gálfi Lőrincz alkalmazását, mint póttanárnak, ki által a theologia-akadémia lett megerősitve; végre Gálfi helyébe Józan Miklós polgárdii s.-lelkésznek az oxfordi egyetemre való küldését helyeslőleg vette tudomásul.

Jóváhagyó tudomásul vette a főtanács az 1891-re adott 5000 frt államsegélynek felhasználásáról tett előterjesztést is.

Előterjeszti ezután az E. K. Tanács a vallásközönség 1891. évi pénztári számadásának eredményét, melyet a Képv. Tanács megvizsgált és jóváhagyott. A számadás főbb tételei:

I. Közalapnál.

A bevételben az átmeneti bevételekkel együtt megfordult	=	151.107	frt 78	kr.
Kiadáson az átmeneti bevételekkel együtt megfordult	=	143.602	frt 82	kr.
1892-re igy pénztári maradék	=	7,504	„ 96	„
Ebből valóságos évi bevétel	=	41,554	„ 66	„
„ „ „ kiadás	=	30,201	„ 70	„
Maradvány	=	11,352	frt 96	kr.
De mivel az átmenetieknél több volt a kiadás, avagy elhelyezés a bevételnél	=	3,848	frttal,	
Ez a valóságos bevételből szintén levonatván, lesz a pénztári maradék	=	7,506	frt 96	kr.
Az 1890. évi zárlati eredményhez képest, a mi tesz	=	200,026	„ 02	„
Az 1892. évi zárlati eredmény	=	174.278	„ 66	„

Igy a közalapnál apadás látszik pénzvagyonban = 25,747 frt 36 kr, a mi azonban igatlanba fektettetett a dr. Berde Áron-féle ház megvételével, a melyre átiratással 23,060 frt 36 kr fizettetett ki a 30,000 frt vételárból az 1891-ik évben.

II. A kisebb alapoknál.

Az összes alapok évi bevétele volt	=	61,051	frt 16	kr.
„ „ „ „ kiadása volt	=	60,840	„ 16	„
Pénztári maradék 1892-re	=	211	„ —	kr.

Mely bevételi és kiadási összegben szintén benne foglaltatnak az átmeneti bevételek és kiadások.

Az 1891-ik év végén az összes alapok vagyona = 494,249 frt 76 kr.

Ugy az E. K. T., mint a főtanács által kiküldött bizottság a számadásokat megvizsgálván és abban hibát nem találván, a főtanács, legméltánylóbb elismerése mellett, Benczédi G. pénztárnoknak a mult évre vonatkozólag a fölmentvényt a ff. mellett megadta.

Az 1893-ra készitett költségvetés a vallásközönség szükségleteit illetőleg a következő tételekben fogadtatott el:

Évi bevétel	= 36,576	frt	44 kr.
Évi kiadás	= 33,052	„	46 „
Igy mutatkozik többlet	= 3,523	„	98 kr.

A tordai középiskola mult évi bevétele volt	= 6.457	frt	25 kr.
A „ „ „ „ kiadása „	= 6.421	„	20 „
1892-re maradvány	= 36	frt	05 kr.

Megjegyzendő, hogy ebből 4745 frt átmeneti bevétel volt.
És „ „ 5444 „ „ kiadás.

Ezen iskola jövő évi költségvetése a következő:

Az 1893-ik évre összes bevétel	1722	frt	74 kr.
„ „ „ „ kiadás	1722	„	74 „

A sz.-keresztúri gymnasium múlt évi számadása a következő tételekben fogadtatott el:

Évi összes bevétel	1304	frt	47 kr.
„ „ kiadás	1285	„	90 „
1892-re maradék	18	„	57 „
Az alapitványoknál 1891. dec. 31-iki állás . .	8187	frt	38 kr.

Ezen iskola jövő évi költségvetése a következő:

Bevétel	1234	frt	20 kr.
Kiadás	1225	„	90 „
Bevételi többlet	8	„	30 „

A belső emberek nyugdíj-intézetének számadása a következő eredmény szerint fogadtatott el:

1891. évi valóságos bevétel	= 4249	frt	12 kr.
„ „ „ kiadás	= 3295	„	82 „
Évi gyarapodás	= 953	„	30 „
Az alap összes vagyona 1891. év végén . . .	36,042	frt	62 kr.
A bevárandók összege tesz	2342	frt	08 krt.

Ezeknek felhajtása körüli buzgalomra az esperesek figyelmét felhívta a főtanács.

A nyugdíj-intézet jövő évi költségvetésének elfogadott tételei a következők:

Bevétel	= 3361	frt	89 kr.
Kiadás	= 3069	„	— „
Bevételi többlet	= 292	frt	89 kr.

A belső emberek nyugdíjára vonatkozólag tárgyaltatott Egyed Ferencz lelkész azon indítványa is, hogy a nyugdíj minimális összege emeltessék 300 frtra, fölemeltetvén szerinte az egyesek által

fizetendő évi járulékok összege is. Az ügy részletes megvitatása után a kérdés kiadatni határoztatott az egyházköröknek tanulmányozásra és javaslat tételre. Az E. K. Tanács pedig felhivatott, hogy a lehető módon ezen nyugdijintézetet gyámolítani igyekezzék.

Az alamori jószág 1891. évi számadása is jóvá hagyatott, melynek igen örvendetes eredménye a következő:

Évi összes bevétel volt	=	33.506 frt 82 kr.
„ „ kiadás „	=	32,424 „ 12 „
Maradvány 1892-re	=	1,082 frt 70½ kr.

A jelzett kiadásból 14,133 frt 60 kr. a központi pénztárba befolyt évi jövedelem, 18,270 frt 52 kr. pedig a jószág fenntartására, felszerelésekre, gépekre, építkezésekre stb. fordított rész. A központi pénztárba beadott 14.133 frt összegből esik a jószág árának, 180.000 frtnak 5%-os évi kamatjára = 9000. Az ezen felül eső 5133 frt pedig a többlet, vagy nyeremény-jövedelem.

Ezen kivül a magtár áll 820 metermázsa különbféle gabonából és 1785 Hl. csős-törökbuzából. A marha-állomány tesz 1121 darabot, évi szaporodás 124 drb.

A gazdasági eszközök értéke 1890. év végén volt 2792 frt 70 kr.
Az 1891. évi gyarapodás értéke . . . . 9006 frt 35 kr.

Az E. K. T. jelentése alapján a megvizsgált számadásokat a főtanács jóváhagyta s Benkő Mihály jószág-igazgatónak, valamint a jószágfelügyelőségnek a legnagyobb méltánylását és elismerését fejezve ki, Benkő Mihály jószág-igazgatót a ff. mellett az 1891. évi számadások terhe alól fölmentette.

Egyúttal az 5251 frt 60 kr. többlet jövedelemből a következő utalmazásokat tette a főtanács: Benkő jószág-igazgatónak tiszteletdíj = 300 frt, Péterfi Albert gazdatisztnek 150 frt, Lőfi Endre gyakornoknak 100 frt, Molnár S. jószágfelügyelőnek, Benczédi G. pénztárnoknak, Mózes András pénzügyi jegyzőnek, Gyulay Árpád számvevőnek, e jószág gazdasága körüli fáradozásukért egyenként 50 frt.

A puszta-szt.-miklósi Derzsi János-féle jószág 1891-ik évi megvizsgált számadása a következő jóváhagyott tételeket tünteti fel.

Összes évi pénzbevétel .	13.157 frt 87 kr.
„ „ „ kiadás .	13.046 frt 16 kr.
Maradék 1892-re	= 111 frt 71 kr.

A magtár, a marha-állomány, a gazdasági eszközök mind szép gyarapodást mutatnak, mi szintén ügybuzgó jószág-igazgatónkat dicséri sok tekintetben.

Ez alap terhére szintén megszavazott a főtanács Benkő jószág-igazgatónak 100 frt tiszteletdíjat.

A pénzügyi helyzet javulásával a főtanács a következő fizetésemeléseket határozta el az 1893-ik évtől kezdődőleg.

1. A püspöki-fizetés emeltetett . . . 500 frttal.
2. A főjegyzői- „ „ . . . 40 „
3. A pénzügyi jegyzői-fizetés emeltetett 50 „
4. A számvevői-fizetés emeltetett . . 40 „
5. A pénztárnoki- „ „ . . 100 „

Ezen kivül némi fizetés-emelést kaptak az egyházi irnokok, valamint a főiskolai elemi iskolánál alkalmazott tanítók.

A kereszturi és tordai tanárok fizetése fölemeltetett 800 frtra.

A korpótlékok életbeléptetése, a tanárok fizetését illetőleg, elvileg szintén kimondatott. Azonban az 1893-ik évben csak a 20, 25 és 30 évet szolgált tanárok kapják korpótlék gyanánt 5—5 évi szolgálat után fizetésök 5%-át.

A Dávid Ferencz-alap, a püspök jelentése szerint 15061 frtra emelkedvén, az eddigi 500 frt kamat helyett ezuttal 600 frt határoztatott kiosztatni, mely hatodik 100 frt a kilyén-s.-szentgyörgyi lelkészi állomás segélyezésére fordittatni határoztatott. Ez alap kamataiból adatott a kereszturi 5-ik tanári tanszékre 200 frt, papi szolgálatok jutalmazására 200 frt. Irodalmi működés jutalmazására 100 frt, az alap gyarapitására 34 frt. Egyúttal a főtanács a püspöknek, mint ez alap megteremtőjének és kezelőjének ezuttal is kifejezte hálás elismerését.

A Kovács Dénes és Bencze Anna-alapból kiosztatott 350 frt, melyből a túri, széplaki, b.-szentmiklósi papok fejenként 100 frtot, a ny.-szentlászlói tanító 50 frtot kaptak.

A b. Baldácsi-alap kamataiból a zsákodi, medeséri, ny.-gálfalvi, iszlói, h.-uffalvi, kenosi, jánosfalvi, datki, hévizi, szőkefalvi, széplaki, komjátszegi egyházközségek kaptak építkezésekre összesen 587 frt 50 krt. Belső emberek segélyképen ugyanennyit; özvegyek és árvák kaptak 510 frtot. A nyugdíj alap kapott 77 frt 50 krt.

Az 5000 frt államsegély kiosztása 1892-re következőleg fogadtatott el: kolozsvári ekklézsiának II-ik papi fizetésre 600 frt. Belső emberek nyugdíjalapjára 300 frt. Tanári nyugdíjalap 100 frt. Budapesti ekklézsiának 100 frt. Ekklézsiák és belső emberek tartozása ez évi 5%-os kamatába 2318 frt. Espereseknek és köri jegyzőknek 240 frt. Vállástanításért papoknak és tanítóknak 240 frt. Ekklézsiák és belső emberek tőke-tartozásának törlesztésébe 483 frt. Ugyanezeknek 1868 előtti kamathátralék törlesztésére 2.5 frt. Ugyanezeknek segélyképen 403 frt 75 kr.

Ezután Kovács János tanügyi jegyző tette meg terjedelmes, szakavatott jelentését a vallás-közönség összes fő-, közép- és elemi iskoláiról, világos képet nyujtva iskolai ügyeinknek úgy előnyeiről, mint hátrányairól. A tanköteleseknek iskolába járt 80%-a Javulás az előző évhez képest 3%. A főtanács az E. K. Tanácsnak minden e nemű intézkedéseit jóváhagyta, egyúttal felhívta az iskolák felügyelő gondnokainak figyelmét a hatáskörükbe tartozó iskolák minél többszöri meglátogatására. Különösen Aranyos-Torda-körben volna nagyobb szükség az éberebb felügyeletre, honnan egyes egyházközségekből még a hivatalos jelentések sem érkeztek be. E körben meglehetősen el van hanyagolva a vallás- és ének-tanítás. Küküllő-körben vannak még nagyobb hiányok és mulasztások. A többi körökben általában a tanítási eredmény *jó*.

Az E. K. T. azon intézkedése, mely szerint tordai középiskolánk V-ik osztályában a latin- és görög-nyelv tanítását beszüntette jóváhagyatott.

A közigazgatási, tanügyi, pénzügyi, főpapiszéki jegyzőkönyvek megvizsgálására kiküldött bizottságok jelentései, melyek rendről és pontosságról szólanak: tudásul vétettek s a jegyzőknek általában, s főleg Mózes András pénzügyi jegyzőnek fölhalmozódott teendői lelkiismeretes végzéséért elismerést szavazott a főtanács.

Saját kérésükre nyugalomba bocsáttattak: Márkos András medeséri tanító és énekvezér, Baló Sámuel t.-szentgyörgyi énekvezér, Orbók Ferencz, várfalvi lelkész.

Végre az indítványok tárgyalására kerülvén a sor, a felsőfehérkör indítványa folytán nagy és hosszas vitára adott alkalmat a keperendezés ügye, minek eredményeképpen megbízatott az E. K. Tanács, hogy ez ügyben terjeszszen javaslatot a főtanács elébe.

A titkári hivatal beállítását czélzó indítványa Udvarhely-körnek fedezet hiányában ma még nem volt elfogadható, de az eszmét igen sokan pártolják. Egy másik indítványa körnek tárgytalanná vált, mert a főtanácsban ez idő szerint is több érdemes tanító volt jelen.

Derzsi Károly, budapesti lelkész és volt tordai tanár indítványának tárgyalása folytán az E. K. Tanács felhatalmazást nyert arra nézve, hogy Tordaaranyosvármegyének a tordai gymnasium felállítása ügyében indított mozgalmát kisérje figyelemmel s a megyei törvényhatóság és állam segítségével, ha lehet találjon módot a gymnasium visszaállítására.

Ezzel a tárgysorozat ki lévén merítve, Darkó esperes buzgó imája után, Ferencz József püspök a hosszúra nyúlt, érdekes gyűlést szép beszéddel bezárta, mire a gyűlés az elnökök élénk éljenzése közben szétoszlott.

I.

UNITÁRIUS TÖRTÉNETIRÁS ÉS KÁLVINORTHODOXIA.

Első Rész.

Családügy és orthodox politika.

I. Fejezet.

(Folytatás.)

— Isten engedje meg nékem — így szól halálos ágyán az alázatos Kálvin — hogy azt, a mit elő akarok adni, minden kevélység nélkül, *egyedül az ő dicsőségére tekintve* adjam elő s hogy *ennek mindenki közülünk hasznát vehesse*... (Eddig tart a szirénhang!) Biztosítlak titeket felőle, hogy minden eddigi betegeskedéseim folyamán sohasem érzettem magamat oly rosszul és elgyengülve, mint most. Mihelyest csak az ágyra tesznek is, *minden érzékeim elvesznek* és *magamon kivül vagyok*. Nehéz lélekzésem is mindinkább gyötör. *Egyebekben* sok *más betegektől egészen különbözöm!* Mert az ő szellemi erejök tévedez és enyészik a halál közeledésére: ellenben *az enyimet* Isten *még annál erősebben megtartja* bennem, *mennél inkább roskadozik testem alkotmánya*... (Révész: Kálvin élete. 278—279. V. ö. 266—269.)

Nem kell azonban mindjárt azt gondolni, hogy eme különleges isteni kitüntetés csupán ez egyetlen egyszer és a beteg Kálvinnak is csupán csak halálos ágyán nyilvánult volna. Már 1553-ban — Servet feláldoztatása évében — egyik vasárnap délelőtt megesett, hogy Kálvin eltakarta a szabadon gondolkozó genfi polgárok előtt „a szent jegyeket“ és szikrázó szemekkel (56. l.) rájuk kiáltozott. És ime legott mi történt! Az, hogy a libertinek meglepetve *megmerevültek*, némán néztek egymásra: *majd* megmozdultak, s a *templomból kitakarodtak*. Az istennek hű és bátor szolgája ellen egy szó sem emelkedett, s a kik bentmaradtak, oly érzelemmel járultak az *Ur* szent asztalához, „mintha csak a *felséges Isten láthatólag jelen lett volna az ő házában.*“ (U. o. 152.)

E kitünő csoda az égiektől nyilván valólag azért adatott, mert pár nappal előbb a kegyes Kálvin a városi tanács előtt *az istent és az ő angyalait hivta fel*, hogy az ő libertinek ellen folytatott perében *tanúbizonyságokul szolgáljanak*. (150. l.) Még egy más alkalommal is, mikor „a rendkivüli erejü dialecticus és polemicus“ Kálvin (21. l.) a praedestinatiót ócsárló Bolsecet titkon kilesvén, nyilván

lefőzte: „az egész hallgatóság *el volt ragadtatva;* majdnem *csodának tekintette* az egészet, s *dicsőítette az istent, hogy embernek ily felséges tehetséget adott*“... (U. o. 168.)

Nem csodálkozhatunk tehát, ezeket tudva, hogy holta után Révész Imre szerint „*minden jó ember* mint *Isten után* édes atyját és *vigasztalóját* siratta ő benne.“ (285. l.) Hanem azért Kálvin, hogy jó maga, Béza bizonyságaképen, az „*örök boldogságba*“ (267. l.) elköltözött, még mai nap sem szünt meg gondoskodni az emberiség üdvéről és jólétéről. Mint R. biztosít bennünket: „Anglia, Skótzia, Hollandia és Északamerika *boldogságát* és szabadságát kiváló mértékben *a kálvinizmusnak tulajdonítja.* (Méliusz eml. 23.—V. ö. Kálvin élete 103.)

Látni való, mily nagyfokú *fiui buzgóság* kell tehát ahoz, hogy Révész Kálmán (s vele a hazai orthodox sajtó!) az elvitázhatatlanul kétségtelen tényeket elhallgassa és atyját kimenteni próbálja oly vád alól, mely alól ő maga sem akar menekülni. Valóban ha Révész Imre könyvét átvizsgáljuk, ott a csak díszítésül szolgáló előszót kivéve, bátran elmondhatjuk, majd sehol sem találjuk Jézus Krisztust: hanem szinte mindenütt szünes-szüntelenül csak egyedül Istent és az ő egyetlen Kálvinját. Egyes-egyedül Kálvin volt az, ki „a keresztyénség valódi igazságait tisztán felderítette“ és azokat „magában az életben valósítani teljes erővel igyekezett.“ (105—106.) Ő volt az, a kiről már 24 éves korában megjósolta „prófétai lélekkel“ egy agg Simeon, hogy „*Isten ezen ifjú ember által fogja franczia földön az ő országát felállítani.*“ (19—20. l.) „Kegyessége és hite a *legdicsőbb* észtehetségekkel volt párosúlva. Volt szilárd akarata, egyenes lelke, élénk esze, *mindent* átható és mély elméje, mely a *legnehezebb feladatokon is keresztül tört* s a *legnagyobb eltérések központját is feltalálni képes vala;* kitünő tapintata, melynélfogva az embereket *hajtani* s kormányozni igen képes vala. Oly tulajdonok ezek, *melyek őt az emberiség legnagyobb csudálatára méltóvá teszik!*“ (289. l.) „Ő a keresztyénségből egy *mennyei tekintélyű* (! *dogmatikát* és szigorúan megállapított életszabályt *alkotott*“ (288. l.) Saját végrendeleti beismerése szerint: őt az Isten teremtette és állította be a világba. Isten maga ragadta őt ki bálványimádása setétségéből s részesítette az *idvesség tudományában. Vallását is Isten jelentette ki néki* az ő evangyéliumában. Ez evangyélium világosságánál vezérelte el őt oda, hogy őt az ő ingyen kegyelméből *való fiurá fogadja* és hogy ő az Isten itélő széke előtt *magának a Megváltónak személyes védelme alatt jelenhessék meg!* (269—270. l.) Az az egy-két szabadelvűen hangzó megjegyzés, mely az orthodoxia vak sötétébe itt-ott bevilágít, a pesti modern theologusok számára van tartogatva, kiknek támadására a gondos iró jó előre elkészült. És mennyire lelkéhez nőtt Révésznek az itt szellőztetett ember-bálványozás, nyilván mutatja az, hogy Méliusznak is később csaknem szinte azon mértékkel mér, mint előbb Kálvinnak. Ha Kálvin a protestans orthodoxia dicső Krisztusa, akkor „*hős Méliusz*“ a mult idők „mennyboltozatának *erősfényű csillaga*“, a ki „mintha csak az Istennek *erős angyala* lett volna“, „a szentháromság egy Istennek főfő ellenségi ellen“ harczolt vitézül, „*mint*

Mihály árkangyal" : tudós papjai pedig, „a kik ő vele együtt harczoltak és viaskodtak", „e dicső emlékü, nagy tudományu, magasztos jellemü férfiak", mik lehetnének egyebek, mint *„a többi angyalok.*"[1]) (Méliusz P. emlékezete. (4. 13. 18. 19.)

Nyugodt lehet Révész Imre fia, hogy a boldogult nem egyedül forgott az orthodox eltévélyedés e megdöbbentő mélységében. Magáról Kálvinról láttuk, hogy a maga emberfeletti méltósága és isteni küldetése felől miképen nyilatkozott. A skót prédikátoroknál pedig, kik Révész Imre számos kijelentése szerint a kálvinizmusnak mind máig *legdicsőbb képviselői*, ezeknél még sokkal nyiltabban kifejezett orthodox fenhéjázást találunk.

Buckle Henrik Tamás, Anglia müvelődésének nagyemlékü történetirója, összegyűjtötte a skót papok nyilatkozataiból az emberbálványzást kitüntető legszomorúbb helyeket. Az orthodox gondolkozásnak — szinte mondhatnók — e „fertőjéből"[2]) a mai kor Révészeinek okulására közöljük az itt alább következő jellemző részleteket:

— Kálvin papjai oly rátartókká lőnek, hogy minden gondolkodás nélkül kimondották, hogy *annak, a ki Krisztust tiszteli, őket is tisztelnie kell.* Isten itéletét hivták le mindazokra, a kik nézeteiket nem akarták a szószék alatt meghallgatni. És ez nemcsak a közönséges hallgatókra vonatkozott. Oly képzelgők és oly tetszéssovárgók voltak, hogy nem türtek idegent kerületökben, hacsak nem jött és őket meg nem hallgatta. Mert magok a presbyterianus alkotmányt fogadták el, erősítették, hogy a mindenható soha sem mulasztotta el megbüntetését az olyanoknak, a kik azt megszüntetni törekedtek: szerintök ez a legtökéletesebb egyház a föld kerekségén és a ki érdemeire szemet huny, az megérdemli Isten haragját és a sátán szolgájává válik.

— A prédikátorok, kik ellenségeikről így nyilatkoztak, saját magukra és viseletökre a legválogatottabb dicséreteket alkalmazták. Ha valamelyikök a szószékre lépett vagy a tollat kezébe ragadta, nem talált szót arra, hogy ama rendnek rendkivüli jelentőségét kifejezze, a melynek tagja volt. *Egyedül ők tudták a valót; ők voltak képesek az emberiséget tanitani és felvilágositani. Rendeleteiket egyenesen az égből kapták* ...

— Mivel a *mindenható köretei* voltak, joggal valának *angyaloknak* nevezhetők és a nép kötelessége volt a prédikátorra úgy ügyelni, mintha csakugyan angyalként szállott volna le a földre.[3]) Azért hiveiknek

[1]) „Mit nem míveltek már egyes emberekkel!" — sohajt fel egy önfeledt pillanatban az orthodox Szabad Egyház. „Bizony a bálványozás ma is megvan s a hajlam reá nem kisebb, mint volt a régmult időben." (IV. évf. 23, 24. sz.)

[2]) V. ö. "*E sáros süppedékből és gazos fertőből* más otromba tengeri csuda is mász elő, mely nem sokkal különbözik az előbbenitől." Ily ékes nyelven czáfolja maga Kálvin a Servet-féle szabadelvü nézeteket. (Instit I. 13: 23.)

[3]) Ministers are called Angels, because they are God's Messengers. Therefore are Ministers called Angels *and Angels Ministers.*" Cockburn ezen oknál fogva mondja: „We should behave ourselves decently and reverently in church; for if the presence of Kings owerawe us, how much more should the presence *of God and Angels. Cockburn:* Jakobs vove etc. p. 356. — Egy másik skót theologus azt erősíti, hogy ő és társai képesek *az angyalokat oktatni és*

kötelességökben állott nemcsak az ellátás és rólok való gondoskodás, hanem egyszersmind az engedelmesség is. [1]) És ugyan ki is lett volna képes arra, hogy e papoktól az engedelmességet megtagadja, mihelyt meggondolta, mik voltak ők és mily ügyeket vezettek! Azonkivül, hogy mennyei küldöttek és angyalok voltak, egyuttal őrök is valának, kik minden veszedelmet megláttak és kiknek soha sem nyugvó ébersége a hiveket megvédelmezte. Ők voltak *a földnek öröme és gyönyörüsége!* Ők zenészek voltak, a kik édes dalokat zengedeztek; sőt *szirénák* valának, kik az embereket a rossz útról elcsábították és a veszedelemtől megmentették. *Ők voltak Isten puzdrájának válogatott nyilvesszői!* Égő mécsek és világító fáklyák valának. *Nélkülök sötétség uralkodnék; de az ő megjelenésök megvilágítja a világot és mindent fénybe borít.* Azért *csillagoknak* is revezték őket: oly tiszteletbeli czím, mely egyszersmind hivataluk fenségét és minden máson való felülemelkedését is kifejezte. Hogy ez még szembeszökőbbé váljék, *csodákat is eszközöltek és néha sajátszerü fénytünetek környezték a prédikátor testét, melyek természetfölötti küldetését megerősítették*... A világiak az ilyen dolgokról tréfálni igyekeztek; de aozk sokkal nyilvánvalóbbak voltak, semhogy tagadni lehetett volna; sőt egy ismeretes esetben *egy pap halála alkalmával csodálatos csillag mutatkozott, melyet minden ember látott, daczára annak, hogy fényes nappal volt.* [2]

Ekkép jellemzi Anglia müvelődésének nagyemlékü törénetirója az „Isten egyháza" legkálvinabb papjainak gondolkozását és orthodox lelkületét. (IX. kt. 20—22 l.) A fontosabb bizonyitékokat, melyekre itéletét építi, a 257—263. lapokon sorolja fel. Ezekből alant adtunk egy kis izelítőt. A többiekből csak a következő egy-két részlet álljon még itt, mintegy mutatványképen:

— Fergusson (egyik skót pap) azt mondja, hogy *kötelességök* állásukat dicsérni, *nem saját, hanem a mások érdekében.* — A skót papok bámulatos gőggel *folyton az istenség küldötteinek nevezik magukat és* ez által *végtelenül magasabbra helyezkednek az emberiségnél* (Itt Buckle az egész skót theologiai irodalmat áttekintő 24 helyet hoz fel ez állítása bizonyítékául.) A XVII. sz. legnépszerübb skót pédikátorainak egyike (Binning) e tekintetben *egy és ugyanazon fokra helyezkedik az Isten fiával, miután,* ugymond, *ugyanazon művet teljesíti.*

— Tiszteletes Kirkdom Jakab azt mondja tiszt. Welsh Jánosról, hogy valaki, a ki járni látta: „saw clearly a strange light surround him and

azoknak tudatlanságát eloszlatni. Ritka ..... a köv. hely Fergussonnál. (Mit Buckle hosszasan idéz, s melynél Máté XVIII. 10.-re történik az igen jellemző hivatkozás.) Ilyen beszédek után számba sem jöhet, hogy Monro azt kivánja: „The people should consider our character as the most difficult and most sacred." *Monro*: Sermons, p. 202.

[1]) V. ö. A nép őket ugy vegye és fogadja, *mint Istennek követeit és apostolait*; azoknak megadják azt a tisztességet, a melyre őket a legfelségesb mester méltóknak itélte. Azoknak életekre való szükségeket megszerezzék. Kálvin Instit. II. 8: 46. (Molnár fordítása.)

[2]) A Venus szokott néha nappal is látható fényben ragyogni. Jellemző, hogy a Jézus születésével ismerős papok e körülményt is felhasználták saját tekintélyük és a nép babonája emelésére.

heard him speak strange words about his spiritual joy." (Tisztán látta, hogy valami idegen fény veszi körül és hallotta, a mint idegenszerü szókat mondott az ő szellemi örömérõl. Select Biographies. I. 12.) De még többet kell mondanunk: a skót prédikátorok szivét a büszkeség oly annyira feltajta, hogy valósággal azt hitték — borzadok ki is mondani! jegyzi meg az istenfélő Buckle — hogy *világosan kivehető és szószerinti közlései voltak az Istennel, miket mások, a kik közelben voltak, szintén hallottak.* Ezen meséknek egyike Welshre vonatkozik és hagyományosan föl van említve Howienál, Biographia Scoticana, p. 148. Én ily istentagadást — mondja Buckle — nem idézhetek: de a ki állításomban netalán kétkedném, olvassa el Howie munkájának harmadik kiadását. Glasgow. 1781. (Lásd *Buckle:* Anglia müvelődésének története. Bpest. 1881. IX—X. kt. 259—262.)

Mily ékesszólóvá lesz már most a fennebbiek megismerése után a mi tudós Révész Imrénk kegyes elragadtatása, a ki az ő jámbor hivei előtt a kálvinista földi mennyországról ekkép nyilatkozik:

— Anglia édes testvérének, Skóthonnak jutott *azon üdv és dicsőség,* hogy a *kálvinizmus tételeit és szellemét teljes mértékben elfogadhassa* és hogy sok tekintetben *hivebb és szigorubb kálvinista legyen, mint maga Genf, vagy bármely reformált egyház a földszinén* ... A skót egyház kálvinizmusa nemcsak a tanban s külső rendtartásokban, hanem a nép szellemében, érzése és gondolkodása módjában, közerkölcsiségében és egész lelkületében is a leghivebben kinyomva mutatkozik. Minden valódi skót ref. ember *egy-egy második Kálvinnak tartható.* Itt az élet *minden viszonyait gyökerestől áthatotta Kálvin szelleme.* (Kálvin élete 255. V. ö. 331. 332. l. stb.)

Ha már csak egy skót világi atyafit is, Révész Imre szerint, második Kálvinnak bátran elfogadhatunk: mennyivel méltóbb incarnatiója Kálvin szellemének egy földre szállt Krisztusként *angyalnak, csillagnak, Istenfiának* elmondható skót prédikátor!

Látni való az eddig felsoroltakból, mily „minden ok- és alapnélküli" semmiséggé törpül az orthodoxia hivatlan lovagjául fellépett Révész Kálmánnak „kegyeletes buzgóságból" eredt egész fiúi védelme, mely pedig nékie, mint olvasóival oly szivesen elhitetné, „háromszoros kötelessége" volt. Lám egy kis fürkésző körültekintéssel a Kálvinorthodoxia virágos kertjében nem csak az kiderül, hogy maga Révész Imre valódi hamisítatlan orthodox öntudattal állította műveiben a dicső Kálvinust Krisztus mellé: hanem fényesen kiviláglik egyszersmind az is, hogy az orthodox kálvinizmus szellemében bátran odaállítható Krisztus mellé bármelyik kiválóbb Kálvinhitű prédikátor is.

Bizony joggal és méltán állíthatnám már most én magam is a fennebb közlöttek után a megtámadott orthodoxia védelmét családi ügyként felvevő s én rajtam mégis „*elfogulatlanul*" biráskodni szándékozó ifjú kritikusról:

„Mindenki azt fogja mondani, hogy (Révész) K. úr e pontnál *vagy nem tudta, mit olvasott és mit irt le: vagy maga sem hiszi el, a mit leirt...*" (Révész Kálmán: Unitár. Történetirás. 11. l.)

Ennek legnyiltabb kijelentése pedig nekem igazán „háromszoros kötelességem“ volna, mint az igazságot szerető, követő és valló embernek.

II. Fejezet.

Miért „kálvinisták“ ma az orthodoxok. — Debreczeni szabadelvű nyilatkozat. — Lomtárba dobták a kálvinista nevet? — Orthodox igazságszolgáltatás a Kálvin-Servet ügyben. — Hic Rhodus, hic salta. — Révész Imre és Szász Károly. — Révész Imre és az „Unitáriusok Magyarországon.“ — Váddá válik az oktalan védelem. — „Kálvin élete és a kálvinizmus.“ — Szilágyi Ferencz és Révész Imre nagy Calvin-Servet vitája. — „Révész Imre a tudomány itélőszéke előtt.“

Az I. fejezetben nemcsak azt mutattam ki, hogy a kitünőbb orthodox papok nem átallták saját hiveik előtt magokat Krisztussal egyenlő szentségben és méltóságban feltüntetni, a kiknek egyenes közlekedésök van Istennel; hanem kimutattam egyszersmind azt is és számos különféle bizonyítékkal bebizonyítottam, hogy az ily fajta nyilatkozatok teljesen egybehangzanak magának Kálvinnak és a kálvinizmus orthodox történetiróinak bizalmasabb kijelentéseivel; sőt a mi mindezekből önkényt következik: megegyeznek a valódi, tiszta és hamisítatlan orthodoxia szellemével is.

Örömmel jegyezzük meg itt ez alkalommal, hogy a felvilágosult hivatalos ref. egyház az istenkáromlásig vetemedő orthodoxokkal nem árul egy gyékényen. A fennebb előadottakból természetszerűleg következett az, hogy az orthodoxok Pál apostol tilalmát megvetve, nem az egyedül üdvözítő Krisztus, hanem a nagy Kálvin nevéről nevezték magokat és e névvel ujabb orthodoxaink is mintegy dicsekedni látszanak. Szives örömest említjük föl ezek ellenében, hogy valódi Krisztusi szellem lelkesítette az 1881-iki debreczeni zsinatot, a hol elhagyták a manapság már gúnynak is beváló „kálvinista“ és „helvéthitvallású“ nevezetet és a kik egy évtizeddel előbb még Révész orthodox szellemű meghatározása szerint „a dicső Kálvinusnak nyomain léptek az evangyélium alapjára s közeledtek az ő teremtő és megváltó Istenökhöz“: mostan immár pusztán „ev. ref.“, vagyis „az evangéliom szerint reformált magyarországi keresztyén egyházzá“ alakultak. [1])

— *Mi nem vagyunk kálvinisták!* — jelenti ki ujabban egyik szabadabb szellemű lelkészök — mi nem esküszünk emberre! Kálvin tévedhetett s *tévedett is*, mert ember, *gyarló ember volt*. Mi *az evangyéliom szerinti reformált egyház* gyermekei vagyunk; sem Pál, sem Apollós, sem Kéfás, hanem egyedül az üdvözítő, a kit egyházunk feje gyanánt ösmerünk. (K. Tóth Kálmán nyilatkozata. Szabad Egyház. IV. évf. 1. sz.) — Igaz ez, — teszi hozzá e beismerő nyi-

[1]) Révésznek természetesen semmi része sem volt a zsinatnak ez alkotásában. V. ö. „Egy debreczeni tanár örvendett, hogy Révész Imre meghalt a zsinat előtt, mert különben csinált volna olyan zavarodást, hogy alig lett volna a zsinatból valami.“ Szabad Egyház. IV. évf. 23/24. sz.

latkozathoz a Szabad Egyház — mert *Kálvin tanaitól s szertartásaitól sokban eltávoztunk.* (U. o. 3. sz.) A zsinat nemcsak elnevezésünkre nézve, de a hitvallások hatálya kimondásának tekintetében is *szakított felekezetünk multjával.* (U. o. 19. sz.)

Ilyen világos nyilatkozatokra támaszkodva írtam én könyvemben azt, hogy ma már Servet szivtelen ellenfelének még csak nevét is szivesen lomtárba dobnák a kálvinista tudósok. (Unitár. Magyarországon. 29.) „*Jellemző nagy mondás* — jegyzi meg erre az „igaz kálvinistának“ felcsapott Révész Kálmán — mely azonban sokkal többet érne, ha ama kálvinista tudósoknak neveit is idézte volna[1]) K. úr.“ (Unitár. Történetirás. 7—8 l.)

Ily feltünően szelid és kegyes hangon beszél velem „elfogulatlan“ ellenfelem, mikor elvi állásponton kellene megvédenie az orthodoxia igazát. A Kálvin-Servet ügynek is szerinte — *természetesen* — több oldal (29—37) van művemben szentelve. Semmi sincs távolabb ifjú kritikusomtól, „mint hogy e szomorú és fájdalmas ügyet bővebben szellőztetni akarja, „csakis *pár oly mozzanat kiemelésére* szorítkozik, *melyekben Kanyaró elfogultsága a legnagyobb mértékben nyilvánul.*“

S itt előadja aztán azt, hogy én nagy bölcsen elhallgatom, hogy Servet szidalmazta Kálvint s hogy bevádolta mint hamis vádlót, csalót, eretneket és két izben is halált kért *annak* fejére. „Kálvin és Servet a hitviták tűzében — így vélekedik Révész Kálmán — *egyaránt* megfeledkeztek egymás iránt való felebaráti kötelességeikről; *kölcsönösen* szidalmazták és gyülölték egymást. Mi jogon lehet azért — kérdi naivul — az egyiket *égig* emelni, a másikat a *földig* legyalázni?“ (Unit. Tört. 8.)

Azért lehet, felelhetném erre hasonló rövid úton, mert az „alvó Homerus“ már megelőzőleg kijelentette, hogy mi a kétfelé kapó Kálvint az *alapba* rejtjük el inkább, mint erős szegletkövet; Servetet ellenben az *ő* szabadelvű társaival együtt a szembetűnő *homlokzatra* emeljük fel a jövő építésénél. (V. ö. Unit. Tört. 7.)

Ámde sokkal komolyabban is szemébe nézhetünk az itt valódi orthodox igazságszeretettel felvetett kérdésnek. Könyvemben ugyanis azt mondtam volt, hogy Servet a siralomházban Farel unszolására bocsánatot kért Kálvintól, ha valaha megbántotta. Kálvin engesztelődés helyett e bocsánatkérésre kevély és igaztalan szemrehányással felelt, hogy ő t. i. Servet ellen személyes sértést soha el nem követett. Én ez állításhoz jegyzetben hozzáadtam Simén után azokat a gyalázó gúnyneveket, melyek Kálvin igazmondóságát a legjellemzőbb

[1]) Már 1884-ben kimondta *Szász* Károly: a magyarok inkább *zwinglianusok* ... Lásd Vas. Ujs. 1884. 2 sz. 26 l. és *Benke* István: Zwingli Ulrik élete. 107. l. — A fent közlöttekhez hasonló nyilatkozatok olvashatók még a Szabad Egyház IV. évf. 4. 11. 18. 20/21. stb. számaiban.

Különben a névváltoztatásra nézve elég alapos felvilágosítást nyujt maga a kiváncsian tudakoló *Révész* Kálmán: Egy kis név-kérdés. Dunántuli Prot. Lap I. évf. (1890) 22. sz. Megfelel rá *Jurányi* Gusztáv: Egyházunk elnevezése. U. o. 23. sz.

világosságba állítják. Másfelől az nem áll, hogy én Servet szidalmait „nagy bölcsen“ elhallgattam volna. Mert az előbbihez hasonlóan szintén jegyzetben Szász Károly után közlöm ezt: „Kálvin kézre kerítvén áldozatát, hét évvel előbb kimondott iszonyú fenyegetése valósításához látott… Maga lépett fel vádlóúl. Nem szükség a két hónapig tartó pör minden fájdalmas részletét elbeszélnünk; mikép *fenyegette és szidalmazta Kálvin* azt, a kinek elvesztését már úgy is elvégezte magában; s viszont Servetus, kétségbeesésbe hajtva s vérig üldözve, hogy *fordult vissza üldözőjére s merte szembe szidalmazni viszont.*“ (Unitár. Magyarországon. 33—34. —V. ö Budapesti Szemle. XVII. kt. 238.)

Révész Kálmánnak, úgy látszik, az esik nehezére, hogy nem raktam olvasóim szeme elé, a miket ő egész kedvielve közöl, hogy t. i. a hajdani jó barát lelketlenségén elkeseredett áldozat kegyetlen inquisitorát *hamis vádlónak, hazug csalónak, neveteséges törpének, démonnak és gyilkosnak* nevezte. Ezekért kért volna hát szegény Servet bocsánatot az utolsó reggelen, de hiában, mert a Krisztusi kegyességű Kálvint még a halál sem volt képes kibékíteni gyülölt ellenfelével. A mit Révész K. felhoz még, hogy Servet vádolta volna be a genfi dictatort s kért volna halált fejére a genfiektől, nem vettem fel komoly művembe, mert nem akartam ily orthodox képtelenségek czáfolatával a Révész K. által úgy is hosszúnak talált elbeszélést még jobban elnyujtani.

Arra a tőrűl metszett orthodox igazságszolgáltatásra pedig, hogy Kálvin és Servet *egyaránt* feledkeztek volna meg felebaráti kötelességeikről, csak az lehet a felelet, hogy Servet a történetirók egyhangú tanúskodása szerint senkit se üldözött, senkit se vetett börtönbe, senkit se kinoztatott, senkit se juttatott vérpadra, vagy máglyára. Sőt az 1542-től 1546-ig halálra itélt 58 genfi polgár s a tuczatonként kivégeztetett száz meg száz genfi boszorkány vérében és átkaiban is a kegyes és istenfélő Servetnek, ki a szentirásra támaszkodva, csak a javíthatatlan bünösöket tartotta halálra méltóknak s tudós munkáiban megtámadta a boszorkány- és kisértethitet, soha legkisebb része sem volt. (Lásd *Szász* Károly után Kálvinról mindezt kimutatva: Unitár. Magyarországon 27. l. V. ö. *Bpesti Szemle.* 1878. XVII. köt. 233—236. *Warga*: Ker. egyház tört. II. 116.)

De kár is volt talán komolyan venni szellemesnek ismert birálóm szemrehányását, melyre ő maga úgy se sokat ad. Mert ím' nyomban hangulatkeltő szemrehányása után előkerül ismét az a fatalis családügy, melynek érdekében[1]) kardot kötött ifju ellenfelem s mely az orthodoxia védelmének színe alatt a kibocsátott mű derekát foglalja el és annak mondhatni java részét teszi. Hinc illae lachrimae… Itt felelj meg ismét, ha tudsz, az „Unitárius Történetirás“ ellen irányzott s orthodoxainkat csodálkozó bámulásra ragadó ellenállhatatlan erősségü támadásnak.

---

[1]) V. ö. a Prot. Egyh. és Isk. Lap ismertetésével. (1891. 458. l.)

— De *mi jogon* (!) állítja *tovább* Kanyaró — kérdi nyomban ezek után az egyházjogtan fiatal pápai tanára — mi jogon állítja, hogy a Servet pör előadásában *Szász Károly sokkal nemesebb lelkü és igazabb őszinteségü, mint Révész Imre?* ... „Furcsa mondás — magyarázza mindjárt e szavakat önmaga olvasóinak — mit máskép nem (?) érthetek, mint, hogy R. I. is nemeslelkü és igaz őszinteségü volt itt, csakhogy nem eléggé.“ S e családi érdekü megjegyzés után hozzáteszi: „Hogy Kálvin *másik* magyar életirója Kanyarónak *vagy bárkinek* jobban (!) tetszik, az ellen semmi szavam (!) nem lehet, — *izlés dolga.*“ S e nagylelkű megengedés után mégis e jó izlésre mutató kijelentést olvassuk: „*Csak annyit* jegyzek meg, hogy *Dr. Ballagi Mór*, kit bizonyára K. is elösmer a hazai protestantismus *egyik* legkiválóbb vezérférfiának és fenkölt gondolkozású tudósnak, e kérdésben következőleg nyilatkozik ...“ S itt majdnem egy egész lapon keresztül közli a Ballagi *fenkölt gondolkozású* dicséretét Révész Imréről bizonyságául annak, hogy az én „elfogultságom“ még a megengedett „izlés dolgában“ is a „legnagyobb mértékben nyilvánul.“ (Unitár. Történetirás. 9. — V. ö. 8. l.)

Hogy én még a fenkölt dicséret mértékében is elfogult lehetek Révész Imrével szemben, azt megvallom, még R. I. fiától is kissé különös szemrehányásnak tartom.

(Harmadik közlemény következik.)

KANYARÓ FERENCZ.

KAZINCZY FERENCZ LEVELE AZ UNITÁRIUSOKRÓL.

Kazinczy Ferencz 1826-ban Molnos Dávidot, a kolozsvári Unitárius Collegium rectorát arra szólítván fel, hogy ismertesse meg vele, hogy „az ő dogmájok mikben különbözik a prot. más két felekezet dogmájitól és erdélyi ekklezsiájik száma mennyire megyen," a nagytudományú Molnos 1826 márt. 13-ról kelt levélben teszen eleget a felhivásnak. Ez előttünk ismeretes adatokat tartalmazó levelet Kazinczy egy szép levél kiséretében a sárospataki collegium könyvtárába helyezte el, a honnan most Szinyei Gerzson a Ballagi Aladár által szerkesztett *„Irodalomtörténeti közlemények"* idei harmadik füzetében mindkettőt közreadta. Innen közöljük Kazinczy érdekes levelét.

Széphalom, márc. 31-én 1826.

Méltónak tartottam a Pataki Collegium Bibliothecájában letenni ezen nevezetes levél mássát, (t. i. a Molnoséét. Szerk.) és minthogy ítt dogma felől van szó (minthogy az eránt én tettem kérdést), el kell mondanom egy történetet, mely érdemli, hogy lelkesebb maradékink által is ismertessék.

Kolozsvárról én 1816. Juliusban indultam ki a belsőbb Erdélybe s éjszakára Tordára értem. Gróf Gyulai Lajos és Döbrentei kérdést tettek, ha nem volna-e kedvem meglátogatni a helybeli Unitarium Collegium Rector Professorát, Abrudbányai Szabó Sámuel urat. Nem találtuk, de a Collegium régi nyomorult épületjétől elirtoztak szemeim, alig vártam, hogy a vendégfogadóba érhessünk. Midőn vetkezénk, nyilik az ajtó s belépe hozzánk egy kisded termetü öreg. Csak most értem házamhoz, mondá Prof. Szabó ur s hallván hogy itt vagytok, jövök hogy láthassalak. Édes Professor ur, mondám én, én most látok életemben először formalis Unitariust, mert materialisok nálunk is vannak Magyarországban. Engedje az ur, hogy élhessek az óra kedvezésével s beszélje elő, miben különbözik az Urak dogmája a mienktől.

Prof. Szabó elkezdé mondani, a mit hallani vágytam, de bennem gyanú támada, hogy szépitgetéssel bán velem s kimondám neki, hogy én azelőtt mintegy húsz esztendővel olvastam egy magyar nyelven irt s Erdélyben nyomtatott Fidei Professiojokat s az egészen egyebet hirdet.

Megszeppene a Professor s kevés ideig hallgatván, igy szólt: Nem hisszük mi azt, hanem csak valljuk.

Ugy ott volnának az Urak, a hol mi más normájú keresztyének. De miért vallják hát, holott az ország törvénye megengedi, hogy vallhassák, a mit hisznek.

Itt elbeszéli, hogy a Maria Therézia s a nagyon nem hivő és nagyon hivő József alatt nyomattak s kénytelenek voltak volna elhagyni hazájokat, ha egyebet nem vallottak volna mint hittek. Ez, mondá, elég gazság, de meg van s késő rajta bánkódni s egyedül az vigasztalhat bennünket, hogy egy kedves hazát elhagyni oly keserves dolog, hogy az ember még többet is vallana mint ők most vallanak, ha ezen az áron kellene megvásárlanok a hazába maradást.

Elunta a szegény Prof. a dogmák magyarázatját, mint én azon unalmas és lelket boszantó dolgok hallgatását s így azt beszélé inkább, hogy ő mint jára Spalding Berlini prépost és Udvari Concionatornál. Göttingába menvén, ugymond 1790-ben, az vala szándékom, hogy Pomeraniába menjek, megtekinteni, mint állanak ott az Unitariusok s Berlinben lévén, vágytam látni Spaldingot: de tartván tőle, hogy elirtózik tőlem, ha kimondom, hogy Unitárius vagyok, feltettem magamban, hogy vallásomat titokban fogom tartani. Talán nem tudakozza, gondolá magában, mely felekezet tagja vagyok s bejelenteté magát a Prépostnál.

Egészen máskép üte ki a dolog mint várta. Unde es? kérdé Spalding — Ex Transilvania. Cujus religionis? Protestans. Sed cujus confessionis?

A szegény Abrudbányai Szabó Sámuel még most is izzada, midőn visszaemlékezék, mi történt vele. Kinyögte: Confiteor, Illustrissime Domine, me esse Unitarium. Salve mi popularis! kiáltá Spalding örömében, hogy valaha láthat oly szerencsés embert, a ki valhatja, a mit hiszen s áltölelte a rettegőt s megcsókolta. Ekkor elbeszéllé, hogy ők ugyanazt hiszik Németországon, a mit a szemérmes vendég, de hiteket csak a jobb fejek vallják meg egymásnak.

Ingerkedtem a szeretetreméltó emberrel, úgy hogy jó ideig nem tudhatá, ha zelóta vagyok-e vagy az ellenkező s egy kis felhevülésbe jővén kimondá nekem: Már akármit mondunk, végtére is csak az marad igaz, a mit az Ész kiált annak. Ekkor felugrám ágyamból s én csókoltam össze.

KAZINCZY FERENCZ.

P. HORVÁTH KÁLMÁN FOGONDNOK LEVELE.

A közelebb mult főtanácson választott egyh. főgondnokunk folyóiratunk útján a következő lelkes levelet intézi az unitárius vallásközönséghez:

Őszinte szó hitrokonaimhoz.

Megvallom, midőn egy nehány jó barátom és őszinte jó akaróm felkért, hogy a második főgondnoki állást elfogadjam azon esetben, ha a méltóságos és főtisztelendő egyházi főtanács megtisztel azzal, hogy megválaszt, megvallom, mondom aggodalomban és küzködésben voltam magammal az iránt, hogy ezen reám nézve oly becses és megtisztelő választást, ezen megbizást elfogadjam? Minden bizalom, melyet előlegezünk valakinek választásakor egyfelől, feltételezi másfelől az ellenszolgálatot és a képességet arra, hogy ő annak, a mire megválasztották meg is tud felelni és hogy ő az adott és nyújtott helyzet magaslatán áll. És én midőn e kétszempontból magamat és szerény tehetségeimet vizsgáltam, arról győződtem meg, hogy bár a legjobb akarat is vezetne és a kellő odaadás az ügy iránt nem is hiányoznék bennem, a feladat nehézségeit, melyek bölcs előrelátást, mérsékletet, az ügyek teljes és részletekben ösmeretét követelik, nem tudnám legyőzni, és így leendő állásomból folyó tisztemnek annak idején nem lennék méltó viselője.

Nem szólok a jelen helyzetről, egyházi ügyeink vezetése mostan oly bölcs kezekben van letéve, hogy az azok által elért eredményeket örömtelt szívvel szemlélhetjük mindnyájan és áldhatjuk a gondviselést, mely ily embereket adott nekünk. De mi lesz akkor, ha megfordul e szép kép, ha letűnik egyházunk egéről a rajta mostan tündöklő világosság és sötétség borul reá, minek lehetősége soha sem lehet kizárva; ha véletlenül épp e terhes időben reám hárul majd ezen kötelesség, hogy a tanácskozásokat vezessem? Hol lesz majd azon férfiú, kit keresünk, ki a szeretetet a tapintattal, az előrelátást a bölcseséggel párosítsa, megtudta nyerni a kétkedőket is; és egyházi ügyeink némelykor bonyulult állásában mindig megtalálta

a kivezető útat: egyszer elérte a kitűzött czélt, másodszor megnyugovást és elösmerést vőn még azok részéről is, kik előbb ellenvéleményben voltak.

Szesencsés helyzet valóban a mai, de mit rejt a jövő magában az kétes, ezen kétes jövőnek kedvezőbb esélyeit egyengetni, elkészíteni a véd- a segítő eszközöket a legrosszabbra is, az mindnyájunk kötelessége. Azért megbizottaink legyenek olyanok, kik akarnak és tudnak tenni, a hol kell és a mit kell.

Ily tépelődésben voltam önmagammal, hogy az általam jelzett esetekben, midőn vezetőre, tanácsadóra lesz szüksége egyházamnak, meglesz-e bennem a a kivánatos támasz, a kellő erély, igazságosság, jártasság, a mérséklettel együtt a jó indulat, kihez bizalommal fordulhat egyházunknak minden tagja, mikoron annak javait gyarapítani akarja, a nélkül, hogy várakozásában csalódott volna? Midőn ezen tekintetek nyomultak elő lelkembe, minthogy kellett is előnyomulniok, első benyomásra ezek parancsolólag, óva intének, őszintén mondom, hogy ne fogadjam el a választást: hadd jöjjön, foglalja el más, nálamnál érdemesebb, tehetségesebb egyén azon megtisztelő állást, mely felemel ugyan egyházunk vezető férfiainak szeretetében, de attól, kinek bizalma jeléűl a pálmát nyújtja, a lépcső fokán, melyre helyezte — nagy kötelességek és feladatok megoldását várja és méltán követeli a jövőben. Önérzetes ember csak úgy vállal el valamit, ha tudja, hogy annak derék végrehajtója is lesz.

És hogy mégis — mindezen nyomós ellenvetések súlya ellenére melyek bensőmben forrongtanak — elvállaltam ezen díszes, de nehéz tisztet — mert ne higyjék uraim, hogy az könnyű feladat: egyházunk javának, dicsőségének mindig éber munkássának és előljárójának lenni: — pedig ez föltétlenűl kell hogy legyen egyházunk bármely főembere — elfogadtam ezen állást mondom, mert átláttam, hogy ezen megtisztelő, nagy bizalom elől, melylyel engemet, érdemetlent, második főgondnoki állásra megválasztottak, nem szabad kitérnem és kerülnöm kell annak látszatát is, mintha a nehézségektől megijedve, azok elől menekülni kivánnék és erre elfogadható okot, kibuvó ajtót keresnék.

Tudom és érzem továbbá azt is, hogy családom hagyományában, örökségemben kötelességek letéteményese is lettem. Őseim, családom elhalt tagjai (és erre büszke vagyok) a múltban szépen, nemesen gondolkoztak és tettek, midőn egyik minden vagyonát, melyről, mint sajátjáról rendelkezett, egyházunknak hagyományozta: ez volt, mint mindnyájan tudják, Zsúki László; a másik mint egy-

házunknak azon időbeli főgondnoka, szülő apám Petrichevich Horváth Ferencz azon időben való nagy értéket. — mely egyházunk részére annak akkori nyomoruságában az életet, a feltámadást, a porból, melyhez le vala sújtva, való felemelkedést jelenté — segített értékesíteni és vezeté a munkát, mely nekünk iskolát és díszes templomot emelt.

Ez ősöknek példaadó képe volt előttem, midőn a mélt. és főt. egyh. főtanács választását elfogadtam, az unszolt, hogy azt meg kell tennem, hogy bocsássam minden tehetségemet egyházam rendelkezésére és hogy annak szolgálatára állni szent kötelesség. Tudom, hogy nyomdokukba lépni oly eredménynyel, mint ők tették, képes nem leszek, mert Isten nem áldott meg oly vagyoni, oly szellemi eszközökkel, mint őket, melyekkel szabadon rendelkezvén egyházam javára fordíthatnám, de adott akaratot és az az egyház szolgálatára áll, hogy a nagy ősőknek ne legyek épp méltatlan utóda.

Tudják és tudhatják önök eddigi működésemből — mint kolozsvári főiskolánk egyik szerény felügyelő gondnoka, hogy mit tettem, hogy megvan-e bennem a szükséges odaadás, az ügy iránti lelkesedés? mely erjesztője minden nemesnek, mely nélkül emberi intézmény nem fejlődhetik, mint nem nőhet fel és nem gyarapodhatik a gyermeki test, ha nincs ott az anya gondviselő keze, odaadó önfeláldozó szeretete; ez pedig csudákra képesít.

Ezen buzgóságot, ezen szeretetet és kötelességérzetet, a mily mértékben bennnem megvan, igérem egyházamnak és felajánlom szolgálatkészségemet: a mélt. és főtiszt. egyh. főtanács vezérférfiainak bölcsessége, jóakaratú útbaigazítása, kiknek jóindulatú támogatását kérem is a a jövőre, még inkább megsegítenek talán, hogy a jóakarat, mely bennem lakozik, testet öltsön, munkálkodásunknak sikere legyen, midőn egyházam érdeke a tettek terére szólít.

Kérem Isten áldását, segítségét működésemre, egyházunkra; ő a forrás, honnan meríthetünk megújulást, ha ellankadtunk, ő adja idegeinknek az aczélozó erőt, ha kifáradtunk és a bölcs meggondolást, midőn arra van szükségünk a nyugalom óráiban, az ő magasztos, nagy segítségét kérem mindnyájunk, intézményeink részére, mert csak az ő áldásában terem nagyobb termésthozó kalász, mely után vágyunk, mely egyházunkat jövőjében megerősíti, gyarapítja és utódainknak dús aratást igér, biztosít.

Tömörüljünk a munka körül, a gondolat, hogy egyesített igyekezet a máskép lehetetlennek látszó dolgokat kivihetővé teszi, egyesítsen mindnyájunkat egyházunk virágzásának, jólétének érdekében,

hogy így, kitartó munkásságunkkal, mely mindig egy irányban műkö-dik, egy czélt szolgál — megerősődve, az akadályokat legyőzhessük, egyházunk alkotmányát felépíthessük a késő nemzedékek számára.

Azzal a kéréssel zárom be szavaim, tartsák meg mindnyájan egyenként irántam való becses jóérzésüket, barátságukat.

Hálával vettem bizalmukat, megválasztásomat, melyet annál nagyobb becsben tartok, mert egy lépést sem tettem annak megnye-réséért a saját érdekemben és így azt egészben az irántam való nagy bizalom kifolyásának kell tekintenem. Törekvésem leend, a mennyi-ben ez rajtam fog állani, hogy ne legyek egészen érdemetlen arra, hogy akkori cselekedetüket a jövő is helyeslőleg vehesse tudomásul. Úgy légyen!

Felső-Zsúk, 1292. november hóban.

Petrichevich-Horváth Kálmán
főgondnok.

IRODALMI ÉRTESITO.

Gróf Kuun Gézától az Akadémiai Értekezések XII-ik száma egy becses tanulmányt hoz „*Ujabb adatok a Kún-Petrarca-Codexhez*“ czimen. E tanulmányban a nagy tudományú főúr azokat a megjegyzéseket tágyalja, melyeket az általa kiadott „Codex Cumanicus“-ra külföldi tudósok tettek, s főleg Teza olasz tudós megjegyzéseit. Teza nem osztja azt a nézetet, mely szerint a latin-perzsa-kún szótár gyüjtőinek e munkával főczéljok a volt, hogy honfitársaik számára a perzsa és kún nyelvet beszélő népek-lakta tartományokban a kereskedést megkönnyítsék. Gróf Kuun kifejezett nézetét fentartja, mert „a nyelvnek tudományos érdeke a középkorban nem birt vonzó erővel, mert még nem is ébredt fel az emberek lelkében, s a klaszikai nyelvek és irodalmak ismeretére vezető szótárak kivételével csakis a vallásos irodalom, térítés és kereskedelem czéljaira szolgáló szógyüjtemények irattak.“ Szerinte a „Codex cumanicus“ első része kereskedők, második része hittérítők számára készült.

Keresztyén Egyház. történelme Irta *Warga Lajos* theol. tanár, Sárospatakon. A kezünk alatti második és harmadik füzet a III-ik kötetet nyitja meg, melyet már korábban két kötet megelőzött. Szerző a bevezetésben párhuzamot von a múlt és jelen, azaz a katholicismus és protestantismus között. „Mikor annak alkonyulni kezdett, akkor ennek a hajnal mosolygott fel. Amaz azt vitatta, hogy csak az üdvözöl, ki az egyh. parancsai szerint él, egyházon kivül és nélkül az ember a kárhozat zsákmánya lesz. Emez pedig azt hirdette, hogy ha hivatásunkat az egyházban, államban, községben, családban buzgósággal betöltjük s minden foglalkozás szent, ha azokat Istennek szentelt lélekkel és igazsággal teljesítjük — üdvezülünk.“ Ezek után tájékozást ad a XIX. százév egyh. és vallásos mozgalmainak ismertetéséhez.

Az első szakasz a római egyház, a pápaság történetével kezdődik. VII. Pius, XII. Leó, VIII. Pius, XVI. Gergely, IX. Pius, XIII. Leó pápák törekvései után a kath. egyház részletes története van előadva országonként. Nevezetesen: Olasz-, Spanyol-, Portugália, Franczia, Angol, Német, Sweitz, Porosz, Ausztria, Magyar, Orosz országokban, Ameri-

kában stb. A theol. történelmi tudományok a kath. egyházban, hitviták, szerzetes rendek. Végül a kath. egyh. élet jellemzőbb vonásai, térítések. A második szakaszban a prot. egyházak történelme a német államokban: Baden. Bajor. Hessen. Hannover. Nassau, Mecklenburg, Szászország, Würtenbergben: Nagybrittániában, Francziaországban, Sweitzban van előadva.

A szerző érthető, világos nyelven irta meg munkája e részét is, azonban nem minden felekezeti elfogultság nélkül. Ettől eltekintve műve jó és használható s magyar prot. egyh. irodalmunkban bizonyára számottevő. Ugy e kötetben, mint a megelőzőkben, a források az illető czikkek végén, mindenütt meg vannak nevezve. A III-ik kötet előfizetési ára: 3 frt.

A Jánosevangelium világnézete czimmel egy 89 lapra terjedő füzet jelent meg *Stromp* László pozsonyi theol. m. tanártól. Szerző röviden ismerteti a negyedik evangelium körüli kérdéseket s világosan állítja az olvasó elé saját nézetét. A mű hasznos és tanulságos mindazoknak, kik ily kérdések tanulmányozásánál nem vehetik igénybe az idegen nyelvű irodalmakat. Szerző álláspontját tán leginkább jellemezhetjük egy pár nézetének ismertetésével. Szerinte a negyedik evangelium „két különböző emberfaj"-t ismer t. i. világosság fiait és sötétség fiait. Ján. 9, 31-et úgy magyarázza, hogy Isten „a bünösöket meg *sem* hallgatja", 17, 9-et pedig, hogy „a bünös világért maga a Logoskrisztus is hasztalan könyörögne." Ily felfogással következetlennek állítja az evangelium iróját, ki azt mondja, hogy az objectiv bün „subjectivé válik akkor, ha az istenivel szemben tudatos ellentétté lett, mi akkor állt be, mikor a Logos testben láthatólag megjelent. (54. l.) De vajjon nem lehet-e az evangelium irója következetes s a praemissum a „két különböző emberfaj"-ról téves? Szerző szerint a Sátán, ki kezdettől fogva — ἀπ' ἀρχῆς — (8, 44.) embergyilkos, a negyedik evangeliumban csak a világban levő tényleges bünnek, a kor „szellemének" megfelelően" való *személyesítése*, s az evangelium irója nem törődik azzal a kérdéssel, hogy ki ő. De a Logos, ki eleitől fogva — ἐν ἀρχῇ — volt, már nem csak a világban levő tényleges jónak, a kor szellemének megfelelően személyesítese, hanem „metaphysikai hpyostasis," ki megtestesült Jézusban, ki „az a delej, mely a fémet magához vonja, mig a *holt kő* mozdulatlan marad: — s ezzel beáll az elkülönítési processus." A mű különben igen nagy gonddal, philosophiai szellemben és nyelvezettel van megirva. Megjelent Hornyánszky Viktornál Budapesten. Ára 70 kr.

Dr. Nagy Mór, városi tanácsos Lenauból egy kötet költeményt

adott ki. E fordításoknak egy része megjelent a napi lapokkan is. A magyar származású német költő műveiben sok van. mi a magyar szívnek rokonszenves, s mit e fordításokon is érezni lehet. Dr. Nagy M. igyekezett az eredetit mindenütt hiven követni. A csinos kötet ára 1 frt.

Az Athenaeum Kézi Lexiconából a 27. 28. 29 és 30-ik füzetet vettűk. Az N. O. P. betükön kezdődő fogalmak vannak megmagyarázva. Mindenik füzethez szines képmelléklet van csatolva. Czikkeik világos nyelvezettel, érthető stylussal vannak megirva. A fogalmak is — pár kivételével — teljesen megmagyarázva. Minden új füzet egyegy bizonyíték a mellett, kogy a szerkesztők értenek hozzá. Uj évre az egész mű 40 füzetben, 2 kötetben jelenik meg. Egy füzet ára: 30 kr.

Irodalomtörténeti közlemények szerkeszti *Ballagi Aladár*. II. évfolyam, III-ik füzet. Az érdekes tartalomból kiemeljük: A „Pannoniai Ének“ Széchy Károlytól. „A felső magyarországi kryptokalvinisták hitvitázó irodalmáról“ Ráth Györgytől cz. czikkeket. Az Adattárból: „Kazinczy F. három levele“ Szinnyei Gerzsontól. melyek közül a harmadik reánk unitáriusokra vonatkozik. melyet fennebb közlünk.

A magyar irodalom története XIII. füzet. Irta *Bodnár Zsigmond* egyetemi m. tanár, Budapesten. A vallási próza. A történetirás, A bölcsészeti irodalom, A lyra, Az elbeszélő, leiró és tanító költészet, A dráma, a szép próza szakaszok vannak tárgyalva tárgyilagosan, élénk irálylyal, kimerítőleg. Minden sorából kitetszik, hogy a könyv szerzője hivatott tollal dolgozik. A könyv-barátok és könyvtárak figyelmébe ajánljuk e hézagpotló. irodalomtörténetünket egészen felölelő munkát. Előfizetési ára félévenként: 6 frt.

„Kálvin élete és theologiája“ czimü munkára hirdet előfizetést két törekvő ifju ember. *Jancsó Sándor* és *Nagy Karoly*, kik munkájukat magán tanári vizsgára készítetették és most nyilvánosságra is akarják bocsátani. Dicséretes törekvés, pártolásra méltó vállalkozás. A mű 22 nyomtott iv terjedelmű lesz s előfizetési ára: 2 frt. mely összeg Nagy-Enyedre Báldy K. könyvkiadóhoz küldendő.

Vázlotok a magyar életből és jellemről. Fletcher Margit által. (Sketches of life and Character in Hungary by Margaret Fletcher with illustrations by Rose Le Quesne. London: Swan. Sonnenschein and Co. 1892.) A fennebbi czim alatt Fletcher Margit kisasszony, ki barátnőjével, Le Quesne Rózával a mult nyáron hazánkat beutazta, egy érdekes könyvet irt, melyet Le Quesne rajzokkal illustrált. Szerző tapasztalatait, nem tudományos, hanem könnyed és vonzó modorban irja le, a mely bizonyára, sok angol utazónak felkelti figyelmét s érdeklődését Magyarország iránt. A meleg rokonszenvvel írt könyvet ajánljuk angolul tudó olvasóink figyelmébe.

Éppen most jelent meg a *Fiatalság barátja* ifjusági lapból Dr. *Brassai Sámuel* és *Boros György* szerkesztésében — a téli szám. E lapot igen melegen ajánljuk az ifjuság közti terjesztésre. Ferencz püspöknek e számban foglalt bölcs tanácsai az ifjuság által megszivlelendők. Sok hasznos olvasmány foglaltatik e lapban. E szám ára 10 kr.

KÜLÖNFÉLÉK.

Egyházpolitikai kérdések czim alatt bizonyos idő óta az államot és egyházat mélyen érdeklő fontos ügyek foglalkoztatják és hullámoztatják az országos közvéleményt. Az elkeresztelési rendelet visszavonásáról, az 1868. LIII. t. cz. módosításáról, a zsidóvallás receptiojáról, a vallás szabad gyakorlásáról s a házassági biráskodásnak a kötelező polgári házasság behozatalával való rendezéséről van szó. A vallásügyi reformok nehézség nélkül nem szoktak keresztül menni. Hajdanában véres háborukat idéztek elő s bizonyára most is szó- és tollharczot fognak eléidézni. Az újításokat az áldatlan elkeresztelési vita hozta szőnyegre s azoknak csak megpendítése is kormányválságot vont maga után. A Szapáry-kabinet lemondása következtében Wekerle elnöksége alatt megalakított új kormány programmul tüzte az említett kérdések szabadelvű irányban leendő megoldását. A megoldás elé azonban számos akadály tolul. A képviselőházi pártok a reformokat általánosságban pártolják, azonban a tagok között nincs meg mindenben az egyetértés. Némelyek azt tartják, hogy az általános vallásszabadság kimondásában a zsidó vallás receptioja is bennfoglaltatik; a nemzeti párt vezére a *kötelező* polgári házasságra nézve még nem nyilatkozott. A főrendiház látható többsége ellene van. A róm. kath. clerus — mögötte Rómával — a reformok ellen foglalt állást. A ref. és ág. hitv. egyházak határozottan még nem nyilatkoztak: ezek a szabadelvű haladásnak útját nem akarják ugyan állani, de feltételeket szabnak: nevezetesen az 1868. 53. t. czikket fennakarják tartani: követelik, hogy az általános házassági jog rendezésénél a házasság felbonthatósága kimondassék s mig ez a rendezés bekövetkezik, a házasságügyi biráskodás joga (a Királyhágón tul) rájok is kiterjesztessék. Mi ez úttal csak annyit jegyzünk meg, hogy a szabadelvü reformokat általában pártoljuk, de be kell a részleteket várnunk. Ez úttal csak amaz óhajtásunknak adunk kifejezést, vajha sikerülne azokat az egyházak békéjére és a nemzeti érdekek előnyére állapitani meg.

Jakab Elek jeles történészünk közelebbről 308 darab könyvet ajándékozott a székely-keresztúri unitárius gymnasiumnak. Azóta, hogy 1876-ban megvásároltatott a Mike-Jakab Elek féle könyvtár a sz.-keresztúri gymn. részére, ajándékozott összesen 1947 darab könyvet, melynek becsértéke 1049 frt 91 kr.

A mit mi már rég teszünk t. i. hogy „*keresztény*-"*t* irunk és mondunk és nem „*keresztyén*"-t, *Gaal Mihály* az „Ev. Egyház és Iskola" 50-dik számában, a *keresztény* mellett a következőket írja:

„Azok, kik keresztyént irnak mindenek előtt abban tévednek, hogy azt vélik, miszerint azért, mivel a Bibliában a keresztény szó a Christianusnak fordítása: maga a keresztény szó is a christianus szóból képeztetett. Ez nagy és végzetes tévedés. A németben igenis áll a fenti egyezés annyira, hogy a „Christ" szó Krisztust is, keresztényt is jelent. De már a tót „Kresztyan" sem ered a „Krisztusz" szóból, hanem a „kreszt" (keresztség) szóból. Azonképen bizonyos, hogy a „keresztény" szó sem ered sem a christianusból, sem a tót kresztyanból, sem a keresztfa fogalmából, hanem a keresztelésből, (mely németül Taufe, tótul Kreszt). Már ha a „keresztény" szónak ezen származását elfogadjuk: akkor egyrészt elesik a mai reformátusoknak ellenszenve a keresztfa fogalmának, mint idolumnak az elnevezésbe való felvétele ellen; másrészt természetesnek találjuk a magyar nyelv szabályai szerint a keresztel ige törzséből é n y képzővel alakított könnyű, jó hangzású keresztény nevet. Mert azt még sem fogja senki sem állítani, hogy a magyar nép valahol keresztyént mondana. Lehet, hogy mondják e szót a buzgó ref. papok a szószéken; de bizonyára minden alkalommal erőszakot követnek el saját beszélő szervükön. Furcsának látszik, de igaz, hogy a „magyar valláson" levő kálvinista ebben legközelebb áll a tótokhoz. A tót azt mondja: „kresztyan", s a kálvinista utána mondja: „keresztyén." Csakhogy a tótnak könnyebb ám az ő szavát kiejteni, mert az ő nyelvében a s z hang a t y hanggal nem repugnál; lévén ezenkivül sok szava, melyben e két hang együtt szomszédol, mint koszty (csont), maszty (zsir), hoszty (vendég), trszty (nád). Ellenben senki a világon nem mond olyan magyar szót, melyben — s z t y — együtt találtatnék, ha csak a t y ü képző által alakult keztyűt ide nem számítjuk. Még az — s t y — hang türhetőbb a magyar fülnek, azért könnyen ejtjük a Sebestyént, ostyát, borostyánt. Épen azért ha a keresztény szó a Christianusból eredt volna, akkor bizonyosan most kerestyént mondanánk."

De hogyha abból ered is, miért ne lehetne keresztényt mondani, mikor a Sebastianust is a magyar nép rendesen Sebesténynek mondja.

Gaal M. czikkét így végzi:

„Mi tehát keresztények vagyunk és nem keresztyének.

Még pedig azért, mert:

1. meg vagyunk keresztelve (és nem keresztyelve.)

2. magyarok vagyunk, s nyelvünkben az — szty — hangok türhetlenek.

3. egy a keresztségünk (Ef. 4, 5.) a róm. kath. atyafiakkal s a magyar tud. akademia tagjaival, s igy holmi betü-siboleth kedveért nem akarunk már ebben kétfelé szakadni."

Gordon Channingről és Renánról. Gordon Sándor, az angol unitáriusok egyik legjelesebb tudósa a manchesteri theol. intézet ez évét megnyitó beszédében Channingről és Renánról a következőket mondotta: E százévben egy gondolkozónak se tulajdoníthatunk közetlenebb befolyást a theologia jobbítására, mint annak a fényes szellemnek, kinek emlékére éppen most ültünk örömünnepet. Channing a bibliáról való criticismussával uj irányt adott a csodás elem régi problémájának. A legtöbb theologiában a csodák a dualismus indexe voltak. Ott voltak egyfelől a természet rendes munkája, másfelől a Isten rendenkivüli működései. Channing egy élő egység nyilvánulásaivá tette azokat. A kritikai tanulmányokban egy név se jutott és méltán nagyobb hirre, mint ama nagy bretagne-ié, ki éppen az imént lehelte ki lelkét a College de France falai között. A kik visszaemlékeznek az ő „Jézus élete" első megjelenésére, készséggel vallják meg vele együtt, hogy az egyike volt azoknak a kevés müveknek, melyek szellemükre kitörölhetetlen benyomást tettek. A németek szerettek néha kicsinylőleg beszélni Renanról, kinek vizsgálódás-módszere nem mindig volt szerintök alapos. De Renan munkáját a szellem lángja érintette. Renan alakjai élők; leirásai érdek-keltők. Az emberek szivesen olvasták az ő müveit. A mit Macaulay és Stanley tett az angolok közt a nemzeti és az egyházi történelemre, ugyanazt tette a francziáknál Renán a kereszténység eredetére nézve. Ugy állította azt elé mint az emberi élet drámáját, mely az olvasót vonza és megjutalmazza. Nem kicsiny dolog volt ezt tenni. Az emberi gondolat és tanulmány eme nagy világosságai — a modern Channing és a még modernebb Renán — a legjobb béfolyással voltak reánk, midőn növelték bennünk az érzéket minden valódi ismeret értéke és a további ismeret és mélyebb bölcseség kimeríthetetlen lehetőségei iránt. Mi elmulunk — mondotta a haldokló Renán — elmulunk és eltününk. Ég és föld magmaradnak; az idő mindig előre halad.

Gyászhirek: *Özv. Szász Károlyné,* Münstermann Fanni, e nagy időt élt példányszerü protestans nő, Szász Károly dunamelléki és Szász Domokos erdélyi ref. püspökök édes anyja f. évi oct. 31-én bevégezte

áldásos életét. A kiváló nőt nagy részvét kisérte sirjába. — *Özv. Pákey Lajosné*, született Kilyéni Székely Terézia f. évi nov. 19-én 76-ik évében Kolozsvárt jobb létre szenderült. Az elhunyt jó és nemesszivű nőben Pákey Lajos építészmérnök, egyh. tanácsos édes anyját fájlalja. — *Deésfalvi ifj. Pataky László*, birtokos, egyh. tanácsos elvesztette szeretett kis leányát *Pataky Irént*. — *Szentiványi Gábor* maros-solymosi birtokos és egyh. tanácsost fájdalmas csapás találta szeretett nejének *Homorod-almási Rigó Czeczíliának* f. évi dec. 13-án történt elhunytában.

Olvasóinkhoz. Szükséges-e folyó-iratunk irányát és czéljait magyarázni olvasóinknak most, a midőn ismét egy uj év küszöbén állunk. Hisz mindnyájan jól ismerik azokat: irányát, mely a szabadelvű kereszténység; és czélját, mely a keresztény szabadelvü hitnézetek és egyházak fontos érdekeinek szolgálata. És mégis indíttatva érezzük magunkat, hogy most ezeket inkább kiemeljük és szem elé tartsuk, mint valaha. Rég ideje, hogy nem tetszett még oly szembetünően, hogy mennyire szükséges a valódi vallási szabadelvüség és a józan szabadelvű keresztény nézetek fentartása és ápolása, mint éppen napjainkban, mikor mindenfelé a szabadelvüséget és lelkiismeretszabadságot hangoztatják, de e szabadelvüség-hangokban nem lehet magára a szabadelvüségre és nem a szabadságra ismerni. Ez minket csak arra indít, hogy a valódi vallási szabadelvüséget annál nagyobb buzgósággal szolgáljuk abban a meggyőződésben, hogy ez által az átalános eléhaladás czéljára munkálunk. Hiszszük, hogy olvasóink velünk lesznek és törekvéseinkben pártolnak és támogatnak.

Fogadják legjobb kivánatainkat a szent ünnepekre és a beállandó uj esztendőre!

A SZERKESZTŐSÉG.

ARANYKÖNYV.

ADAKOZÁSOK A SZ.-UDVARHELYT ÉPITENDŐ TEMPLOMRA.

VI közlemény.

81. Kovács Lajos és Benczédi Sámuel gondnokok gy. ivén Szt.-Mihályról és Benczédből: ifj. Pap Zsigmond 25 kr; Benczédi Ferenc 1 frt; Firtos István 1 frt; egyesek által adományozott gabona értéke Benczédből 4 frt 49 kr; Szt.-Mihályon 4 frt 04 kr. A közbirtokosság pénztárából Benczédből 3 frt; Györfi Ferencz pap 1 frt 50 kr; Miklós György isk. mester 52 kr; együtt *15 frt 80 kr.*

82. Ozsváth Gergely megyebiró Kobás-Demeterfalváról: a leányegyház 1 frt; egyesek törökbuza adományából 3 frt 20 kr; együtt *4 frt 20 kr.*

83. Gyulay Árpád p. ü. titkár Kolozsvár *20 frt.*

84. Albert Dénes Ladamos *20 frt.*

85. Kovács János gy. ivén Kolozsvárt: Kovács János 2 frt; Gyulay László 10 frt; Vogt József 40 kr; Tóth József 1 frt; özv. Kriza Jánosné 1 frt; együtt *14 frt 40 kr.*

86. Geréb Sándor és Bán Lajos gy. ivén Alsó-Boldogasszonyfalváról: az ekklézsia pénztára 10 frt; Geréb Sándor pap 1 frt; Bán Lajos gondnok 1 frt; Bán Péter 1 frt; Gagyi Jakab 70 kr; Gyarmathi György 70 kr; id. Gagyi János 70 kr; id. Gyarmathi Izsák 70 kr; id Gyarmathi József 70 kr; id. Gagyi István 70 kr; k. Gyarmati János 70 kr; Gyarmathi Gábor 70 kr; az egyes hivektől gabonában gyült 4 frt 8 kr; együtt *22 frt 68 kr.*

87. Sebes Pál gy. ivén Bpestről: Sebes Pál 5 frt; Dr. Sebes Károly 1 frt; együtt *6 frt.*

88. Gál Lajos gy. ivén Kövendről: A hivektől készpénz gyüjtelék 11 frt 40 kr; pénzzé tett gabonából 7 frt 60 kr; ekklézsia pénztárából 5 frt; együtt *24 frt.*

89. Huszár Gyula *1 frt.*

90. Péterfi Dénes *10 frt.*

E közlemény összege	138 frt 08 kr.
Az előbbi közlemények összege .	2576 „ 32 „
Együtt .	2714 frt 40 kr.

Kolozsvárt. 1882. dec. 17.

FERENCZ JÓZSEF
unitárius püspök.

KIMUTATÁS.

a Toroczkón 1891 augustus havában tartott zsinati főtanács czéljaira és alkalmából az aranyos-tordai egyházkörben tett kegyes adakozásokról.

A zsinati költségekre adakoztak:

Gr. Bethlen Gézáné 50 frt, Paget János 20 frt, Szigethi Cs. Sándor k. f. g. 10 frt, Csegezi Mihály k. f. g. 10 frt, Székely Miklós t. b. 10 frt, Czakó László 10 frt, Bors Albert 10 frt, Id. Zsakó István 10 frt, Lőrinczi Lajos 10 frt, Zsakó István t. elnök 10 frt, Csécs András j. b. 10 frt, Mikó Dezső 10 frt,

Nagy Lőrincz 10 frt, Sebes Pál oszt. tan. 10 frt, Dr. Brassai Sámuel 10 frt, Rédiger Béla főjegyző 5 frt, Nagy Olivér 5 frt, Barla Domokos 5 frt, Gál Zsigmond 5 frt, Borbély Máté 5 frt, Csongvay Domokos 5 frt, Csongvai Béla 5 frt, Májai István 5 frt, Tóth Olivér 5 frt, Veress Károly 5 frt, Veress Sándor erdősz 5 frt, Veress Ferencz állatorvos 5 frt, Székely Dénes 5 frt Lukács Sándor 5 frt, Nagy Balázs 5 frt, Varga Dénes 5 frt, Rédiger Sóma 5 frt, Borbély György 5 frt, Székely János tanár 5 frt, Nagy Albert 5 frt, Nagy Gyula 5 frt, Gál Mór 5 frt, Rákosi István 5 frt, Csegezi Ferencz, 5 frt, Csegezi Gyula 5 frt, Gruber József 5 frt, Sikó Miklós 5 frt, Végh István 5 frt, Albert István 5 frt, ifj. Csegezi László 5 frt, Sándor József 5 frt, Gábor Mihály 5 frt. Pálfi Máté 3 frt, Lőrinczi Sándor 2 frt, Moldvai János 2 frt, Orbán Venczel 2 frt, Bardócz László 2 frt, Komjátszegi Pál 2 frt, Kádár József 2 frt, Sófalvi Sándor, 2 frt, Szabó Gyula 2 frt, együtt *379 frt.*

A zsinat alkalmából adakoztak:

Székely László és Pálfi János urak, zsinati vállalkozók, mint a vállalat tiszta jövedelmét 100 frtot az Aranyos-Torda köri özvegy, árva gyámalap részére alapítványkép befizettek.

Gál Mór és Csongvai Béla urak, zsinati bálrendezők, mint a saját felelősségükre és koczkázatukra rendezett bál tiszta jövedelmét, 74 frt, hetvennégy forint 23 krt, szinten a környéki özvegy, árva gyámalap javára ajánlották fel és fizették be.

Fogadják a nemesszivű adakozók nagylelkü adományaikért az Aranyos-Tordai egyházkör hálás köszönetét.

Gál Miklós
egyh. köri jegyző.

SZOVÁTHI ADAKOZÁS.

A „Kepeváltsági Magtár"-ra ujabban adakoztak: Székely L. János, Kalocsán János (gör. kath. pap), Kófalvi Andrásné, Székely A. István. Urmánczy Gábor, Dezső M. István (ref.), Szigethy Mihály, Bodor György Gy., Székely István id., Tóth Mihály, Csethe G. György egy-egy nagy véka szemes törökbúzát, Balázs István pedig 2 nagy vékát. — Binder János ig. tanító 2 frtot, Székely P. János 1 frtot, Jeremiás József 30 krt.

Balázs András és az egyházfiak a községben keresztény társainktól 27 vékát gyűjtöttek s igy van jelenleg 91 véka szemes törökbúza és 2 frt 75 kr. a magtár alapnak. — Nem sok, de kezdetnek szép. Én hiszem, hogy híveim, a mint megtették kötelességüket a papi ház építésénél lelkesen, ezt az eszmét is fel fogják karolni. — Az adakozóknak egyházközségem nevében köszönetet mondok.

Dézsi Mihály,
unitárius pap.
